

Statens landbruksforvaltning
Norwegian Agricultural Authority

Direktoratet for
naturforvaltning

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket

Tilråding til Landbruks- og matdepartementet
og Miljøverndepartementet

Statens landbruksforvaltning
Norwegian Agricultural Authority

Direktoratet for
naturforvaltning

Rapport: Utvalgte kulturlandskap i jordbruket
Tilråding til Landbruks- og matdepartementet og
Miljøverndepartementet

:

Dato: 22.12.08

Ansvarlig: Direktoratet for naturforvaltning, Riksantikvaren og Statens
landsbruksforvaltning

Bidragstere:

Rapport-nr.:

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	2
1 Oppdraget.....	4
2 Sekretariatets vurdering og tilråding	5
2.1 Fylkenes oppfølging av oppdraget	5
2.2 Dokumentasjonen av faglige verdier og realiserbarhet	6
2.2.1 Generell vurdering av forslagene fra fylkene	6
2.2.2 Faglig dekningsgrad og representativitet i materialet – drøfting og tilråding	7
2.3 Kostnader og finansiering	10
2.3.1 Kostnadsberegninger	10
2.3.2 Antall områder vs. økonomi	12
3 Omtale av det enkelte område	14
3.1 De 20 foreslåtte områdene.....	14
3.1.1 Bøensætre , Østfold	15
3.1.2 Lyshaug - Nordre Eik, Akershus	17
3.1.3 Nordmarksplasser, Oslo	19
3.1.4 Vangrøftdalen – Kjurrudalen, Hedmark.....	21
3.1.5 Nordherad, Oppland	23
3.1.6 Steinsletta, Buskerud	25
3.1.7 Skjærgården øst for Nøtterøy og Tjøme, Vestfold	27
3.1.8 Jomfruland og Stråholmen, Telemark	29
3.1.9 Rygnestad og Flateland, Aust-Agder	31
3.1.10 Vest-Lista, Vest-Agder	33
3.1.11 Hodne-Vikevåg, Helland-Bø og Førsvoll, Rogaland.....	35
3.1.12 Gjuvslandslia, Hordaland.....	37
3.1.13 Grinde – Engjasete, Sogn og Fjordane.....	39

3.1.14	Hoddevik–Liset, Sogn og Fjordane	41
3.1.15	Fjellgardane og seterdalane i Øvre Sunndal, Møre og Romsdal.....	43
3.1.16	Seterdalene i Budalen, Sør-Trøndelag	45
3.1.17	Skei og Skeisnesset, Nord-Trøndelag	47
3.1.18	Engan/Ørnes og Kjelvik , Nordland.....	49
3.1.19	Skárfvággi/Skardalen, Troms.....	51
3.1.20	Makkenes, Finnmark.....	53
3.2	Områdene som ikke kom med i første runde	55
3.2.1	Åraksbø, Aust-Agder.....	55
3.2.2	Leveld, Buskerud.....	56
3.2.3	Logtun og Tautra – Frosta, Nord-Trøndelag	57
3.2.4	Røst, Nordland.....	58
3.2.5	Trondenes, Troms.....	59

1 Oppdraget

På bakgrunn av rapporten *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket*, av 1.juli 2007, fikk Riksantikvaren (RA), Direktoratet for naturforvaltning (DN) og Statens landbruksforvaltning (SLF) 13. november 2007 følgende oppdrag av Landbruks- og matdepartementet (LMD) og Miljøverndepartementet (MD):

Miljøverndepartementet og Landbruks- og matdepartementet legger i første omgang opp til en begrenset utvelgelse av kulturlandskap i jordbruket. Departementene ber Statens landbruksforvaltning, Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren om å iverksette arbeidet med utpeking av områder og om å foreslå 20 områder som skal godkjennes av departementene, dvs. ca ett område pr. fylke. De foreslåtte 20 områdene skal utgjøre et representativt utvalg av områder fra hele landet, og bør baseres på forslag fra fylkene på 2-3 områder pr. fylke. Forslagene bes sendt departementene innen 1. oktober 2008.

LMD og MD sluttet seg i all hovedsak til det foreslåtte opplegg i rapporten av 1. juli 2007, men insisterte at det i oppstartsfasen skulle settes i gang en prosess for utvelgelse av 20 representative kulturlandskap i jordbruket.

Departementene støttet at de foreslåtte kriterier fra rapporten av 1. juli 2007 ble lagt til grunn for å sikre et utvalg av områder som et bidrag til viktige miljøverdier knyttet til jordbruket, herunder biologisk mangfold og kulturmiljøer. Geografisk representasjon i et nasjonalt perspektiv skulle ligge til grunn for oppstarten av utvelgelsesarbeidet. Videre ble det vektlagt at områdene skulle fremstå som godt ivarettede jordbrukslandskap med minst mulig grad av forstyrrende inngrep eller påvirkning i senere tid. De utvalgte landskapene skulle utgjøre et eksklusivt utvalg som kan fungere som nasjonale referanseområder og ”utstillingsvinduer”, noe som innebærer forpliktelser for stat, fylker og kommuner.

LMD og MD sluttet seg videre i all hovedsak til det foreslåtte opplegg for utvelgelsesprosess som fremkom i rapporten av 1. juli 2007. Herunder at forvaltning og skjøtsel av områdene skal baseres på frivillighet. Det ble videre bedt om at SLF, DN og RA dannet et sentralt sekretariat, ledet av SLF, med ansvar for å foreslå områder, der faglige verdier og mulighet for langsiktig skjøtsel er tilstede, samt å tilrettelegge for fylkene i dette arbeidet. Departementene har det overordnede ansvaret for å godkjenne områdene.

Etter et møte mellom LMD, MD og det sentrale sekretariatet i juni 2008 ble det enighet om å forskyve fristene noe frem i tid, slik at endelig forslag fra sekretariatet til departementene skulle foreligge innen utgangen av 2008.

Sekretariatets tilråding er basert på et omfattende arbeid i fylkene, igangsatt gjennom oppdragsbrev fra RA, DN og SLF av 21. januar 2008. Fylkenes forslag til områder ble oversendt sekretariatet i begynnelsen av november 2008.

2 Sekretariatets vurdering og tilråding

2.1 Fylkenes oppfølging av oppdraget

På bakgrunn av LMD og MDs oppdrag til SLF, RA og DN, gitt 13.11.2007, fikk fylkene 21. januar 2008 i oppdrag å igangsette arbeidet med å velge ut og foreslå 2-3 områder som kandidater til de 20 første områdene i *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket*. Det ble lagt opp til at alle fylker skulle få med ett område, og at disse områdene samlet skulle utgjøre et representativt utvalg av områder for hele landet. Fylkenes forslag skulle som nevnt foran foreligge i november.

Det har vært lagt til grunn at arbeidet skal ta utgangspunkt i de føringer som ble gitt i rapport fra SLF, RA og DN av 1. juli 2007. Her presiseres det at grunnleggende for utvalget er:

1. Det skal i størst mulig grad omfatte kulturlandskap i jordbruket med både svært store biologiske verdier og kulturhistoriske verdier
2. Det skal være realistisk å få til langsiktig skjøtsel og vedlikehold av områdene

Videre har kriteriene *helhetlige landskap, kontinuitet og tidsdybde, representativitet eller særpreg og formidlingsverdi* ligget til grunn for utvalget.

På regionalt nivå har arbeidet vært gjennomført som et samarbeid mellom fylkesmenn, fylkeskommuner, Sametinget og innen Møre og Romsdal fylke etter nærmere føringer fra det sentrale sekretariatet. Fylkesmannens landbruksavdeling har koordinert arbeidet regionalt. Landbrukets organisasjoner regionalt har vært involvert, og det er trukket inn faglig kompetanse der dette har vært nødvendig.

Fylkenes utvelgelse har vært basert på eksisterende kartlegginger og fagkunnskap, samt supplerende kunnskap fra pågående kartlegginger. I tillegg har det i enkelte fylker vært behov for å bestille utdypende grunnlagsmateriale.

For å sikre at forslagene fra fylkene samlet skulle gi et tilfredsstillende utvalg, der geografisk fordeling og representativitet i form av ulike typer jordbrukslandskap i et nasjonalt perspektiv ble ivarettatt, ba sekretariatet om å få foreløpig tilbakemelding om områdevalg i april. Fylkene utarbeidet et begrunnet forslag med 2-3 områder i prioritert rekkefølge. De foreløpige forslagene omtalte hovedtrekkene i områdenes faglige verdier, muligheter for fortsatt drift/skjøtsel samt et grovmasket kostnadsoverslag.

Fylkene mottok i mai en tilbakemelding fra sekretariatet der det fremkom hvilke områder som skulle bearbeides videre med tanke på en realisering i 2009. Alle fylker fikk signal om hvilket område som skulle gis 1. prioritet (med unntak av Troms som ble bedt om å arbeide videre med to likestilte områder). Bakgrunnen for å be noen fylker arbeide videre med to områder var dels at utvalget skulle inkludere 20 områder (det vil si 19+1), dels behovet for å ha et noe større utvalg enn 20 i den siste utvalgsrunden, for å sikre størst mulig representativitet og spredning i type områder. Det ble også tatt høyde for at enkelte områder av ulike grunner kunne falle fra i prosessen fram til november.

Fra sekretariatet ble det gitt tilbakemelding om videre bearbeiding i til sammen 28 områder. I tillegg til Troms ble følgende fylker bedt om å arbeide videre med to områder: Nordland, Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag, Hordaland, Aust-Agder, Buskerud, Oppland og Hedmark. Telemark fikk tilbakemelding om at Hjarthdal skulle bearbeides videre, men med tanke på seinere utvalgsrunder. I tillegg ble de fylkene som har ansvar for verdensarvområdene Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyan bedt om å sammenstille informasjon fra disse med tanke på inkludering i utvalget.

Som et ledd i fylkenes arbeid, behov for erfaringsutvekslinger mellom fylkene og dialog mellom fylker og sekretariat, arrangerte sekretariatet en samling for fylkene i juni. Her ble blant annet forventninger til innhold i forvaltnings- og skjøtselsplaner gjennomgått, og de utvalgte områdenes forhold til ulike planprosesser ble diskutert.

En viktig del av fylkenes arbeid har vært å sikre en god prosess mot berørte grunneiere og kommuner, herunder sonderinger i forhold til planprosesser i kommuner og fylker og inngåelser av avtaler med tanke på fremtidig skjøtsel av verdiene. Grunneiere/drivere har en nøkkelrolle i prosjektet, og forvaltning og skjøtsel av områdene skal baseres på frivillighet. Fylkene har befart alle aktuelle områdekandidater, og kommuner og grunneiere har fått informasjon om prosjektet og hvilke muligheter en inkludering i utvalget vil gi.

Resultatet av disse prosessene viste at fire av de 28 områdene ikke ville være aktuelle i første omgang likevel, mens ett nytt område kom til. Sør-Trøndelag, Hordaland og Hedmark trakk sine nr. 2-områder. For både Sør-Trøndelag og Hedmark var det utslagsgivende at deres førsteprioritetsområde er stort og tidkrevende. Oppland arbeidet med to områder lenge, men kom til at deres område nr. 2, Tingelstadhøgda, ikke var aktuelt i første omgang likevel. Sogn og Fjordane ønsket imidlertid å arbeide videre med ett ekstra område, og fikk klarsignal for det.

Tilbakemeldingene fra prosessene viser at prosjektet jevnt over har møtt mye entusiasme og motivasjon fra berørte parter. Samarbeidet mellom de ulike sektorene innenfor forvaltningen har også vært godt og inkluderende.

Endelige forslag fra fylkene, totalt 25 områder, ble levert sekretariatet i begynnelsen av november. En sammenstilling og omtale av sekretariatets forslag til 20 *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket* framgår av kapittel 3.1, mens de resterende 5 er omtalt i kapittel 3.2.

2.2 Dokumentasjonen av faglige verdier og realiserbarhet

2.2.1 Generell vurdering av forslagene fra fylkene

Verdifulle kulturlandskap i jordbruket har gjennom ulike prosjekter de siste 10-20 årene, herunder Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap fra 1994, i stor grad blitt kartlagt og dokumentert. En hovedutfordring i arbeidet med *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket*, og det som gjør prosjektet ”nytt” og unikt, er å ta steget videre fra en kartleggings- og dokumentasjonsfase over i forpliktende og langsiktig forvaltnings- og skjøtselsfase. For at dette skal lykkes er det svært viktig at en velger verdifulle områder der en slik forvaltning er mulig å realisere.

Fylkenes endelige forslag inneholder gjennomgående en solid dokumentasjon som gjør godt rede for områdenes faglige verdier, forslag til planer for skjøtsel/forvaltning av verdiene og kostnadsvurderinger og finansieringsbehov for både drift/skjøtsel og investeringer. Videre gis det god oversikt over dialogen med berørte parter, sektorsamarbeid, samt muligheter og utfordringer i det videre arbeidet.

Fylkene følger opp de grunnleggende forhold om at de foreslåtte områdene skal omfatte kulturlandskap med store kulturhistoriske og biologiske verdier, og at det skal være realistisk å få til langsiktig skjøtsel og vedlikehold. Områdenes faglige verdier er vurdert i forhold til de kriteriene som har ligget til grunn for utvelgelsen: helhetlige landskap, kontinuitet og tidsdybde, representativitet eller særpreg og formidlingsverdi.

Jevnt over oppfylles disse kriteriene svært godt. Dette bekreftes også gjennom at de aller fleste områdene gjenfinnes i Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap. Av de 25 forslagene vi har

fått inn er 22 med blant de prioriterte og 19 på den nasjonale, representative listen. 15 av områdene er også helt eller delvis overlappende med verneområder etter naturvernloven. Et flertall områder inneholder automatisk fredete kulturminner og mange har også vedtaksfredete bygninger. Blant foreslåtte områder har enkelte en overvekt av kulturminnefaglige verdier, mens andre områder har overvekt av biologiske verdier. Samlet sett fordeler dette seg likevel relativt jevnt. Fylkene redegjør videre for hvordan de faglige verdiene bør skjøttes og forvaltes slik at de ivaretas på en god måte i et langsiktig perspektiv. Det varierer en del hvor langt fylkene er kommet i arbeidet med områdeplaner/skjøtselsplaner, men en god del er kommet langt og levert godt bearbeidede planer.

De fleste av de foreslåtte områdene har altså lenge har vært ”utpekt” og ”prioritert” gjennom tidligere prosjekter. Her er dokumentert store verdier i et nasjonalt perspektiv, både når det gjelder kulturhistorie og biologisk mangfold. På tross av dette preges noen av områdene – som marginale jordbruksarealer generelt - av gjengroing og utilstrekkelig vedlikehold. I mange av områdene vil derfor gjenåpning av allerede tilgrodde arealer, og rehabilitering av bygde elementer som har forfalt over tid, inngå i de aktuelle tiltakene. Dette vil være et nødvendig første trinn for å skape en god forvaltning og helhetlig skjøtsel av områdene.

Den første oversendelsen fra fylkene i april ga sekretariatet et godt grunnlag for videre oppfølging. De innmeldte områdene dekket i stor grad de faglige kravene, og ga videre gjennomgående gode prognoser for realiserbarheten.

Mulighet for drift i det enkelte område vil være svært avgjørende, og dette er drøftet videre i fylkenes oversendelser i november. Det er noen usikkerhetsmomenter knyttet til realiserbarhet. Fylkene har hatt relativt kort tid til prosessen rettet mot berørte grunneiere, og dette kombinert med usikkerhet knyttet til hvor mye midler det enkelte område (og den enkelte grunneier) vil få til disposisjon, har bidratt til en avventende holdning i noen tilfeller. Det økonomiske perspektivet betyr mye for dem det gjelder, og kan nok ha vært avgjørende for at Tinglestadhøgda i Oppland ikke er sett som aktuell i denne runden.

På bakgrunn av at alle innmeldte områder i stor grad dekket opp faglige krav både til biologisk mangfold og kulturminner, ble realiserbarheten svært avgjørende. Som vist foran har enkelte områder falt fra i prosessen fram til november. Sekretariatet vurderer de øvrige områdene som godt realiserbare i 2009. Vi ser det som viktig at den første runden blir vellykket, og at en velger områder med motiverte grunneiere og kommuner, der en kan få gjennomført en god prosess og gode tiltak innenfor realistiske forventninger til kostnader, finansiering og økonomi.

Samlet sett viser tilbakemeldingene at slik situasjonen oppfattes i dag, er det fullt mulig å gjennomføre prosessene og planene i de områdene som nå foreslås. Her legges til grunn motiverte grunneiere og kommuner, intensjoner om langsiktighet i forhold til drift og skjøtsel, samt gode planer.

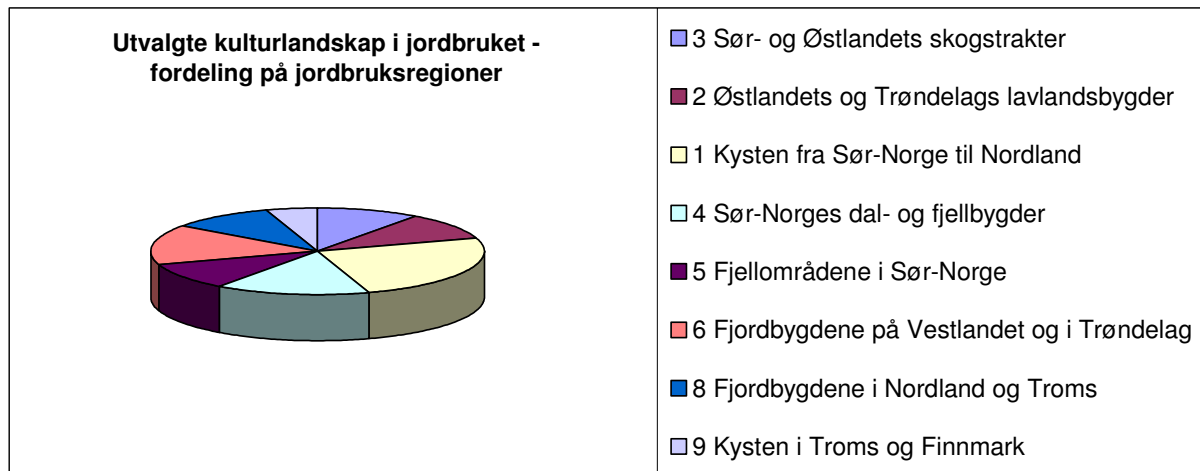
2.2.2 Faglig dekningsgrad og representativitet i materialet – drøfting og tilråding

Tilrådingen er basert på at sekretariatet er bedt om å komme med et forslag på 20 områder som kan inngå i det nasjonale utvalget, og der alle fylker får med ett område i den første runden. Dette har ligget som en grunnleggende føring, og har vært avgjørende for de vurderingene sekretariatet har gjort.

For sekretariatet har det vært avgjørende å få et utvalg av jordbrukets kulturlandskap som gir en best mulig nasjonal representativitet med hensyn til typer, brukshistorie og geografisk spredning. En rekke vurderinger har ligget til grunn, herunder at ulike typer jordbrukslandskap fra ulike landskapsregioner skal inkluderes. Videre har sekretariatet vært opptatt av muligheten for gjennomføring på relativt kort sikt, noe som har bidratt til at fylkenes egne vurderinger har vært avgjørende. Sekretariatet har i så grad som mulig lagt til rette for at fylkene har kunnet arbeide videre med de områdene de selv har prioritert høyt. For å bli med i første runde har sekretariatet forutsatt at verdier skal være dokumentert.

Sekretariatet mener utvalget som foreslås dekker en nasjonal representativitet innenfor den rammen som er satt på 20 områder. Vi vil imidlertid peke på at mange ulike driftstilpasninger (sør til nord, øst til vest, lavland til fjell) gir Norge en svært stort variasjon i kulturlandskap i jordbruket. Det er vanskelig å få et representativt utvalg på 20 områder til å dekke denne variasjonen.

8 av 10 jordbruksregioner er representert i utvalget på 20. Av de to som mangler, fjellområdene i Nord-Norge og skogsbygdene i Nord-Norge, er den første lite aktuell på grunn av minimalt med jordbruk. De 20 områdene dekker 17 (av totalt 45) landskapsregioner, hvilket viser en god spredning. Men det er også store variasjoner innenfor hver region, og ett område i en region vil ikke kunne dekke dette mangfoldet. Samtidig er en rekke landskapsregioner med jordbrukslandskap ikke representert, noe som tilsier at flere enn 20 områder må til for å dekke et tilstrekkelig mangfold av jordbruksrelaterte landskapstyper.

I Norge er det videre store variasjoner med hensyn til plantedekke og klimatiske forhold, og dermed mulighetene for ressursutnyttelse. Landets 6 vegetasjonssoner gir informasjon om hvordan dette potensialet varierer., og fordelingen av de 20 områdene viser at alle soner er dekket. I tillegg til – og i nær sammenheng med - de naturgitte forholdene varierer jordbrukslandskapene i Norge også med regional og lokal kultur og tradisjon. Dette gir seg bl.a. uttrykk i ulike historiske tunformer og byggeskikk. Variasjonen har også både en sosial og etnisk dimensjon. De 20 områdene viser en god spredning også her, men behovet for supplementer er tilstede.

Troms hadde to likestilte områdekandidater etter første utsjekk i april. Valget mellom Trondenes og Skardalen/Skárfvággi var vanskelig. Begge forslagene var godt underbygd. Samtidig er de svært forskjellige. Trondenes ligger godt an mht rask realiserbarhet, men her er staten tungt inne både som eier og forvalter, og sekretariatet mener at mye taler for at andre statlige virkemidler bør kunne settes inn. Trondenes er imidlertid fortsatt aktuell i neste runde. Skardalen/Skárfvággi er en god kandidat mht lokalt engasjement. Området er det som klarest ivaretar representasjonen av samiske kulturlandskap. Også områdene i Nordland og Finnmark omfatter imidlertid landskap med samisk brukstradisjon, noe som bidrar til at utvalget i 1. runde synliggjør den multietniske historien i Nord-Norge.

Det må nevnes at Oslos forslag, som i utgangpunktet var Maridalen og plasser i Nordmarka, i denne første runden blir begrenset til plassene i Nordmarka. For Maridalen vurderer sekretariatet at prosessen i denne omgang er kommet for kort. Sekretariatet ønsker at dette området bearbejdes videre med tanke på å bli inkludert i utvalget senere.

Med utgangspunkt i sammensetningen av de første 19 områdene var det tre ”2. kandidater” som pekte seg ut som særlig aktuelle som det 20. område. Dette var Leveld i Buskerud, Logtun og Tautra i Nord-Trøndelag og Hoddevik-Liset i Sogn og Fjordane. Åraksbø i Aust-Agder ble – til tross for tydelige forskjeller – for ”lik” dette fylkets førstevalg, Rygnestad. Når det gjelder Røst i Nordland var verdiene her godt dokumentert, men prosessen ble vurdert å være kommet for kort. De gjenstående ”2. kandidatene” var alle svært gode faglig og utfylte representativiteten i landskapstyper på en god måte. Ut fra en helhetlig vurdering valgte sekretariatet Hoddevik-Liset i Sogn og Fjordane. Bakgrunnen for dette var bl.a. behovet for å få med et kystområde på den lange strekningen mellom Rennesøy og Leka.

Kort oppsummert kan en si at utvalget inneholder flere av Norges flotte seterområder i Midt-Norge, kystlandskaper med viktige kystlyngheier fra Trøndelag til Lista og jordbrukslandskap med inn- og utmarksbruk på øyer på Skagerakkysten, et av de største gjenværende lauvingsområder vi ennå har, et typisk utslåttområde på Vestlandet, et typisk område for dalbygdene i indre Agder, flere husmannsplasser og gode representanter for de ”breie bygdene” på Østlandet samt områder i Nord-Norge med samisk jordbrukshistorie.

Som nevnt har det vært en utfordring å sikre den nasjonale representativiteten med et utvalg på 20 områder. Det er videre stor variasjon på størrelsen på områdene, fra 100 daa til 165 000 daa. Dette viser godt ”spennet” i norske jordbrukslandskap, men er også en ressursmessig utfordring.

En del landskapstyper ”mangler”, blant annet hadde det vært ønskelig med flere områder innenfor østlandske flatbygder, østlandske nedre/”brede” dalbygder, Trøndelag og Nordlandskysten. Det er også noen områder som er ”likere” hverandre enn de ideelt sett burde vært i forhold til antallet. Dette kan forklares med at utvalget av forslag har vært begrenset, og at andre alternativer i fylkene ikke har latt seg realisere så langt. Det er to nærliggende marginale skogsområder i Oslo og Østfold. Det er videre to nærliggende skjærgårdsområder i Vestfold og Telemark.

De to seterområdene i Hedmark og Sør-Trøndelag ligger nær hverandre, og heller ikke langt unna seterområdet som er del av Møre og Romsdals område. Med tanke på geografisk spredning er ikke dette nødvendigvis ideelt. Sekretariatet ønsket imidlertid å prioritere de seterområdene som var aktuelle kandidater fra fylkene. I Norge er vi i den situasjon at vi fortsatt har levende setermiljøer intakt, og disse områdene representerer en helt spesiell driftsform med både viktige kulturhistoriske og biologiske verdier. Norge har et nasjonalt og internasjonalt ansvar for å ivareta seterlandskapet. Sekretariatet mener derfor det er positivt at slike områder blir godt synlige i utvalget.

Utvalget viser videre at ”marginale” områder i denne runden utgjør en forholdsmessig stor andel. En forklaring her er at disse områdene ofte har mer intakte kulturmarker og bedre bevart eldre bebyggelse, fordi utviklingen av ulike grunner ikke har vært den samme som i mer sentrale strøk med større forutsetninger for intensivering av drift. Samtidig er trolig grunneierne mer motiverte for å gå inn i prosjektet, fordi alternative muligheter er færre og en trenger ”drahjelp” til fortsatt drift på en annen måte enn de brede bygder.

Områdene kan deles i to mer eller mindre tydelige grupper når det gjelder driftssituasjon – om det er aktiv drift eller hva som kan betegnes som museal/sesongmessig drift. Tre av områdene drives delvis musealt. Her bør en stille større krav til formidling, mens i områdene med mest aktiv drift bør det trolig være større aksept for ny aktivitet (f. eks. nye driftsbygninger, boliger, veier m.m.) for å sikre en fortsatt levedyktig drift.

Noen av fylkene er, som tidligere nevnt, eksplisitt bedt om å utrede verdensarvområder med store kulturlandskapsverdier (Vestnorsk fjordlandskap i Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal, og Vegaøyan i Nordland) som del av utvalget. Som områder på UNESCOs verdensarvliste har disse områdene udiskutable landskapsverdier, og er pr. i dag underlagt et eget forvaltningsregime der flere sektorer står samlet om å bidra til å sikre verdiene.

Sekretariatet foreslår at verdensarvområdene inngår i *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket*, men med en annen status enn de øvrige 20. Allerede igangsatte og omfattende prosesser i disse områdene tilsier at de behandles særskilt, og at de avsatte midler til *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket* bør rettes inn mot de 20 foreslåtte områder. Verdensarvområdene vil likevel kunne fungere som referanser for *Utvalgte* og kan presenteres i sammenheng med de 20. De bidrar også til å utfylle representativiteten i typer kulturlandskap og den geografiske spredningen i utvalget: Vega på ytterkysten i Nord-Norge har blant annet nordlige og rike kystlyngheier og de indre fjordlandskapene i Geiranger og Nærøyfjorden bidrar også til variasjonen i utvalget.

På denne bakgrunn tilrår sekretariatet at følgende 20 områder inngår i den første runden av *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket*, ut fra faglige verdier og realiserbarhet:

Fylke	Område
Østfold	Bøensætre og plasser
Akershus	Lyshaug - Nordre Eik
Oslo	Nordmarksplasser
Hedmark	Vangrøftdalen - Kjurrudalen
Oppland	Nordherad
Buskerud	Steinsletta
Vestfold	Skjærgården Tjøme-Nøtterøy
Telemark	Jomfruland og Stråholmen
Aust-Agder	Rygnestad
Vest-Agder	Vest-Lista
Rogaland	Hodne-Vikevåg, Helland-Bø og Førsvoll
Hordaland	Gjuvslandslia
Sogn og Fjordane	Grinde-Engjasete
	Hoddevik-Liset
Møre og Romsdal	Fjellgardane og seterdalane i Øvre Sunndal
Sør-Trøndelag	Seterdalane i Budalen
Nord-Trøndelag	Skei og Skeisnesset
Nordland	Engan/Ørnes-Kjelvik
Troms	Skårfvåggi/Skardalen
Finnmark	Makkenes

2.3 Kostnader og finansiering

2.3.1 Kostnadsberegninger

I oppdraget til fylkene ba vi om et foreløpig kostnadsoverslag for oppstart, drift og vedlikehold av områdene. Dette overslaget var ment å gjenspeile de faktiske kostnader som vil påløpe dersom området kommer inn blant de 20 første. I tillegg ba vi om en vurdering av mulighetene for inndekning av disse kostnadene, for eksempel gjennom offentlige tilskuddsmidler som allerede allokteres til området eller framtidig bruk av tilskuddsordninger i landbruket (SMIL-midler, tilskudd fra regionale miljøprogram m.v.) og i natur- og kulturminneforvaltningen.

De samlede kostnadsanslagene knyttet til drift/skjøtsel, investeringer/engangskostnader og planlegging/tilrettelegging for de områdene som foreslås å inngå i 1. runde er vist i tabellen nedenfor.

Stipulerte kostnader (brutto kostnader) for områdene i 1. runde

Sum 20 områder (kr)	Bygninger	Andre kulturminner	Biologisk mangfold (skjøtsel m.v)	Annet	Sum investeringer	Årlige drifts-kostnader
Planlegging og tilrettelegging	400 000	140 000	520 000	3 508 000	4 568 000	315 000
Investeringer/engangskostnader	88 526 000	15 214 000	26 846 000	5 424 000	136 010 000	
Drift/vedlikehold	1 388 000	1 335 000	7 760 000	1 663 000		12 146 000
Samlede kostnader					140 578 000	12 461 000

Temaet Bygninger omfatter bl.a istandsetting og restaurering (investeringsdelen) og vedlikehold (drifts-/vedlikeholdsdelen) av freda og verneverdige bygninger på gårdstun og seter og ellers i inn- og utmark. Temaet Andre kulturminner dekker bl.a istandsetting og skjøtsel av gravminner, steingjerder, bakkemurer, rydningsrøyser, tufter, ferdselsveier m.m. Temaet Biologisk mangfold omfatter bl.a etablering og vedlikehold av gjerder, rydding, restaurering og skjøtsel av gjengroingstruede arealer, styrving samt slått og beite m.m. Temaet Annet omfatter bl.a informasjonstiltak, merking, gangveier, infrastruktur, kompetansetiltak og supplerende registreringer og øvrige tiltak som ikke har kunnet bli plassert under de øvrige temaene.

Fylkene har valgt ulike tidshorisonter for anslagene knyttet til investeringer/engangskostnader (spenner fra 4 til 20 år). Underlagsmaterialet tilkjennegir også ulik praksis for hvilke tiltak som inkluderes generelt og hvorvidt disse defineres som drift/skjøtsel/vedlikehold eller engangs-kostnader/investeringer. Sekretariatet har lagt tallmaterialet inn i et felles oppsett, slik at det går an å sammenlikne kostnadene på tvers av fylkene. I denne "ryddingen" har vi tatt utgangspunkt i fylkenes egne investeringsperioder. For noen fylker har det vært nødvendig å fordele kostnader mellom bygninger, andre kulturminner og biologisk mangfold, hvor utgangspunktet var en totalsum for alle disse formålene. Etter sekretariatets vurdering vil tabellen ovenfor likevel gi en god pekepinn på de økonomiske ressurser som skal til for å ivareta de ulike verdiene for områdene sett under ett.

Som det framgår av tabellen er de samlede investeringskostnadene for de første 20 områdene beregnet til i underkant av 141 mill. kr. Driftskostnadene er stipulert til om lag 12,5 mill. kr pr år. Dersom vi inkluderer alle de 25 områdene som inngår i tilbakemeldingen fra fylkene er beløpene henholdsvis 163,5 mill. kr og 14,1 mill. kr. Anslagene for hvert av områdene framgår av omtalen i kap. 3. Investeringer i bygninger utgjør om lag 65 prosent av de beregnede investeringskostnadene. Tilsvarende andel for Andre kulturminner, Biologisk mangfold og Annet er hhv. om lag 11, 20 og 4 prosent. For driftskostnader utgjør skjøtsel m.v. knyttet til Biologisk mangfold om lag 64 prosent, mens driftsandelen for Bygninger, Andre kulturminner og Annet er hhv. om lag 11, 11 og 14 prosent.

Det er lagt til grunn ulike tilnærmingmåter i inndekningsforslagene fra fylkene. Noen få fylker har gjort relativt grundige vurderinger av mulig bruk av SMIL-midler, RMP-tilskudd, midler fra miljøforvaltningen og fra Norsk kulturminnefond. De fleste fylkene indikerer positive muligheter fra ulike finansieringskilde på generelt grunnlag, uten nærmere kvantifisering.

Det er derfor vanskelig å gi et pålitelig anslag om behovet for midler fra *Utvagte*-rammen. Det bør legges til grunn at de særskilte midlene som bevilges skal representere bidrag både til løpende drifts-/vedlikeholdskostnader og til investeringer/engangskostnader. Basert på beregningene fra fylker som har angitt et konkret "finansiseringsforslag", kan behovet for bidrag til driften fra *Utvagte*-rammen grovt anslås til 50 - 60 prosent av brutto driftskostnader. Dvs anslagsvis 6 – 7 mill. kr av totalbeløpet på 12,5 mill. kr pr. år i tabellen ovenfor. Dette illustrerer at bevilgningen for 2009 på 8 mill. kr bare vil

kunne gi et lite bidrag til engangstiltak/investeringer. Uansett viser kostnadsanslagene at det vil være en stor utfordring å møte behovet for tiltak i områdene uten at bevilgningsrammen økes framover.

2.3.2 Antall områder vs. økonomi

I lys av økonomisk ramme for *Utvalgte* i 2009 vil en enkel tilnærming være å redusere antall områder i denne første runden. Som vist foran vil vårt utvalg med ett område for hvert fylke (samt Hoddevik-Liset som det 20. området) sikre en viss representativitet og god geografisk spredning. Det ser også ut til at realiserbarheten for samtlige områder er stor, der engasjerte grunneiere/drivere og kommuner står klare til å komme i gang. Det vil derfor være en stor forventningsmessig nedtur å redusere antallet områder nå.

Som vist foran vil en økonomisk ramme på 8 mill. kr pr år gi et svært beskjedent bidrag til nødvendige engangskostnader og investeringer i områdene. Samtidig vil det være viktig at den summen som stilles til rådighet for hvert av områdene gir muligheter til å dekke noen av disse kostnadene. I tillegg bør den økonomiske rammen være så stor at grunneiere og drivere fortsatt finner det interessant å være med. Disse hensyn kan ivaretas ved en "forsiktig oppstart" i hvert av de 20 områdene, der særlig tempoet i investeringer tilpasses bevilgningsrammen.

Sekretariatet har innhentet tilleggsinformasjon fra fylkene om forutsetninger og prioriteringer i kostnadsanslagene. Ut fra dette har vi gjort en skjønnsmessig nedskalering av oppstartsbudsjettet for områdene, som samtidig opprettholder nødvendig trykk i realiseringen. Samlet sett vil sekretariatet sterkt tilrå at 20 områder inngår i den første utvalgsrunden.

På denne bakgrunn har vi følgende forslag til områdevis fordeling av de 8 mill. kr som er stilt til disposisjon for budsjettåret 2009:

Fylke	Område	Tilskudd 2009 fra "Utvalgte"
Østfold	Bøensætre og plasser	300 000
Akershus	Lyshaug - Nordre Eik	400 000
Oslo	Nordmarksplasser	300 000
Hedmark	Vangrøftdalen - Kjurrudalen	600 000
Oppland	Nordherad	700 000
Buskerud	Steinsletta	450 000
Vestfold	Skjærgården Tjøme-Nøtterøy	350 000
Telemark	Jomfruland og Stråholmen	350 000
Aust-Agder	Rygnestad	300 000
Vest-Agder	Vest-Lista	450 000
Rogaland	Hodne-Vikevåg, Helland-Bø og Førsvoll	500 000
Hordaland	Gjuvslandslia	200 000
Sogn og Fjordane	Grinde-Engjasete	350 000
	Hoddevik-Liset	400 000
Møre og Romsdal	Fjellgardane og seterdalane i Øvre Sunndal	450 000
Sør-Trøndelag	Seterdalane i Budalen	550 000
Nord-Trøndelag	Skei og Skeisneset	600 000
Nordland	Engan/Ørnes-Kjelvik	300 000
Troms	Skárfvággi/Skardalen	250 000
Finnmark	Makkenes	200 000
Sum 20 områder		8 000 000

Vi har her lagt til grunn et minimumsnivå på kr 200 000 for hvert av områdene. Fordelingen for øvrig gjenspeiler områdestørrelse, antall grunneiere/drivere og variasjonsbredden i faglige verdier og behovet for tiltak. Sekretariatet legger videre til grunn at disse summene gis til området som en ”rund sum”, der de regionale og lokale aktørene kan foreta en nærmere prioritering og hvor disse aktørene har stor ”sjølråderett” mht. bruken av midlene. Det understrekes at dette ikke er et ferdig budsjett, men forslag til en realistisk bevilgningsramme som gjør det mulig å starte opp i 20 områder i 2009. Fordelingen for senere år må vurderes på grunnlag av framdriften i områdene og reviderte planer og budsjetter.

Både for å sikre oppslutning fra grunneierne og et tilstrekkelig finansieringsgrunnlag for de 20 første områdene og ha muligheter for å utvide antallet områder, ser sekretariatet det generelt som helt nødvendig at de økonomiske rammene til skjøtsel, vedlikehold og istandsetting i *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket* økes i årene framover. Dette vil være kritisk både for prosjektets legitimitet og for motivasjonen til de enkeltpersoner som legger arbeidsinnsats og entusiasme i ivaretagelsen av områdene.

3 Omtale av det enkelte område

3.1 De 20 foreslåtte områdene

Fylke Kommune	Område	Jordbruksregion	Landskapsregion	Områdetype	Eierform
Østfold Aremark	Bøensætre og plasser	3. Sør- og Østlandets skogstrakter	6. Dalsland	Skogsplasser	Kommune+ private
Oslo	Nordmarks-plasser	3. Sør- og Østlandets skogstrakter	7. Østlandets skogstrakter	Skogsplasser	Offentlig + private
Akershus Nannestad	Lyshaug – Nordre Eik	2. Østlandets og Trøndelags lavlandsbygder	3. Leirjordsbygdene på Østlandet	Ravine-landskap	Private
Vestfold Nøtterøy Tjøme	Skjærgården øst for Nøtterøy og Tjøme	1. Kysten fra Sør-Norge til Nordland	1. Skagerak-kysten	Skjærgårds-landskap	Private
Hedmark Os	Vangrøftdalen-Kjurrudalen	5. Fjellområdene i Sør-Norge	14. Fjellskogen i Sør-Norge	Seterlandskap	Private
Oppland Vågå	Nordherad	4. Sør-Norges dal- og fjellbygder	11. Øvre dal- og fjellbygder i Oppland og Buskerud	Dalgrend	Private
Buskerud Hole Ringerike	Steinsletta	2. Østlandets og Trøndelags lavlandsbygder	8. Østlandets innsjø- og silurbygder	Flatbygd	Private
Telemark Kragerø	Jomfruland og Stråholmen	1. Kysten fra Sør-Norge til Nordland	1. Skagerakkysten	Skjærgårds-landskap	Private
Aust-Agder Valle	Rygnestad og Flateland	4. Sør-Norges dal- og fjellbygder	12. Dal- og fjellbygder i Telemark og Aust-Agder	Dalgrender	Offentlig + private
Vest-Agder Farsund	Vest-Lista	1. Kysten fra Sør-Norge til Nordland	19. Jæren og Lista	Kystlandskap	Private
Rogaland Rennesøy	Hodne-Vikevåg, Helland-Bø og Førsvoll	6. Fjordbygdene på Vestlandet og i Trøndelag	21. Ytre fjordbygder på Vestlandet	Fjordbygd med kystlynghei	Private
Hordaland Kvinnherad	Gjuvslandsli	6. Fjordbygdene på Vestlandet og i Trøndelag	22. Midtre bygder på Vestlandet	Utslåtter	Private
Sogn og Fjordane 1 Leikanger	Grinde-Engjasete	6. Fjordbygdene på Vestlandet og i Trøndelag	23. Indre bygder på Vestlandet	Fjordgrend	Private
Sogn og Fjordane 2 Selje	Hoddevik-Liset	1. Kysten fra Sør-Norge til Nordland	20. Kystbygdene på Vestlandet	Kystlandskap	Private
Møre og Romsdal Sunndal	Fjellgardane og seterdalane i Øvre Sunndal	4. Sør-Norges dal- og fjellbygder	27. Dal- og fjellbygdene i Trøndelag	Fjellgårder og seterdaler	Private
Sør-Trøndelag Midtre Gauldal	Seterdalene i Budalen	5. Fjellområdene i Sør-Norge	27. Dal- og fjellbygdene i Trøndelag	Seterlandskap	Statskog, private
Nord-Trøndelag Leka	Skei og Skeinesset	1. Kysten fra Sør-Norge til Nordland	30. Nordlandsverran	Kystgrend	Private
Nordland Sørfold	Engan/Ørnes og Kjelvik	8. Fjordbygdene i Nordland og Troms	32. Fjordbygder i Nordland og Troms	Fjordbygder - samisk og norsk	Kommune + private
Troms Kåfjord	Skårfvággi/-Skardalen	8. Fjordbygdene i Nordland og Troms	32. Fjordbygder i Nordland og Troms	Sjøsamisk fjordbygd	Private
Finnmark Vadsø	Makkenes	9. Kysten i Troms og Finnmark	40. Fjordene i Finnmark	Fjordgårder	Private

3.1.1 Bøensætre , Østfold

Bøensætre og plasser i Aremark kommune	
Jordbruksregion	3. Sør og Østlandets skogstrakter
Landskapsregion	6. Dalsland
Områdetype	Husmannsplasser i skogsbygd, slåtte og beitelandskap på innmark

Tunet på Bøensætre sett fra tjernet. Foto: ukjent

Beskrivelse av området

Bøensæter er blant Østfolds best bevarte husmannsplasser og gir sammen med Knatterød og andre tilgrensende områder et særegent og autentisk tidsbilde fra de marginale skogsbygdene i tidsrommet 1850-1950.

I området finnes mange svært viktige kulturmarker, både slåttenger og naturbeitemarker svært viktig (A) og viktig (B) for biologisk mangfold. Det er hele 246 ulike plantearter på Bøensætre, mange interessante beite- og slåtteindikatorer, blant dem 8 rødlistearter og en rekke andre sjeldne arter. Den rike floraen gir et rikt insekts- og fugleliv.

Bygningsmassen er i hovedsak fra 1800-tallet. Skolestua fra den gamle skolekretsen her er bevart. Her er også hustufter, skigarder, rydningsrøyser, styvingstrær og gamle ferdselsveier.

Nasjonal registrering: Området er på nasjonal, representativ liste.

Området omfatter 60 daa innmark, totalt 90 daa med bløtområder/strandbeite. Kommunen eier Bøensætra, som leies ut til et vertskap ansatt av kommunen. Vertskapet bor der hele året (fast og har ansvar for drift, skjøtsel og formidling). På både Knatterød og Lagerholgt er det 30-60 daa innmark. Her er det fritidsbebyggelse eller utleie i næringsøyemed og utleie av beiteområdene.

Kriteriene

Helhetlig landskap: Området oppfattes som et helhetlig landskap og utgjør et komplett og velbevart miljø med flere artsrike, verdifulle kulturmarker og verdifulle kulturminner og kulturmiljøer med et relativt homogent preg. Det er ingen skjemmende eller dominerende inngrep fra tiden etter 1950.

Kontinuitet og tidsdybde: Området hadde seterdrift på 1600-tallet og fast bosetning fra 1700-tallet. Kulturminner og kulturmiljøer er preget av lang og kontinuerlig brukstradisjon. Flere av kulturmarkenes artsinnhold tyder på lang kontinuitet.

Representativitet eller særpreg: Områdets representativitet og historiske dokumentasjonsverdi går langt ut over Østfolds grenser.

Formidlingsverdi: Kjerneområdet Bøensæter er en kommunalt eid besøksgård med ansatt vertskap, aktiv gårdsdrift, slåttedager og opplegg for undervisning

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommunen og grunneiere

FMLA og FMVA er prosjekteiere, med råd og innspill fra FKK. Utmarksavdelingen for Akershus og Østfold har sammenfattet arbeidet og skrevet rapporten i samarbeid med grunneiere og brukere. En ønsker å opprette en arbeidsgruppe med FM, FKK, kommunen og grunneierne i det videre arbeidet. Å arbeide for et godt samarbeid mellom kommunen og de andre grunneierne er viktig framover.

Kjerneområdet Bøensæter er en kommunalt eid besøksgård. Siden 1980-tallet har det vært arbeidet med restaurering og formidling av landskap og bebyggelse. Kommunen ønsker en fastere finansiering og mer langsiktig forvaltning.

Området er ordinært LNF-område med strenge restriksjoner for annet enn stedbunden næring. Ingen planer om endring på dette. Grunneierne ønsker ikke mer restriksjoner. Veiledning og kunnskap må sikre god kvalitet på nye tiltak. Kommunen er både grunneier og planmyndighet i området.

Planer for tiltak i området

Skjøtsels- og vedlikeholdstiltak

- Ivaretagelse av biologisk mangfold (i hovedsak slått og beite, noe rydding og styving)
- Møte utfordringen knyttet til mangel på beitedyr
- Ivaretagelse av kulturminner og kulturmiljøer.
- Opprusting av vei og skilting (trafikkmengdene til Bøensætre fører til stort vedlikeholdsbehov)

Det er laget egne skjøtselplaner for 7 delområder, med retningslinjer for tiltak. Å sikre god kommunikasjonen mellom nabogrunneiere er også et tiltak.

Formidling og verdiskaping

Grunneierne har planer om å bruke verdiene som ressurser for næringsutvikling og annen verdiskaping, eksempelvis småskala reiseliv, utleie, kurs, konferanser, undervisning. Bedre overnattingskapasitet kan løses ved bruk av gammel bebyggelse og tilflytting av hus. Vedlikehold av veien er en forutsetning.

Kostnader

Bøensætre og plasser	Bygninger	Andre kulturminner	Biologisk mangfold (skjøtsel m. v)	Annet	Sum investeringer	Årlige driftskostnader
Planlegging og tilrettelegging				51 000	51 000	
Investeringer/engangskostnader	1 215 000	26 250	420 600	485 000	2 146 850	
Drift/vedlikehold	176 000		156 375	118 375		450 750
Samlede kostnader					2 197 850	450 750

3.1.2 Lyshaug - Nordre Eik, Akershus

Lyshaug – Nordre Eik i Nannestad kommune	
Jordbruksregion	2. Østlandets og Trøndelags lavandsbygder
Landskapsregion	3. Leirjordsbygdene på Østlandet
Områdetype	Ravinelandskap langs Leira, med gårdstun og åker på ravineryggene, beitemarker på innmark og beiteskog i ravinedalene

Solbakken ravine. Foto: ukjent

Beskrivelse av området

Ravineområdene på Romerike utgjør et særpreget jordbrukslandskap. Ravinene er blant de største leiravsetninger i Nord-Europa og Norge har et internasjonalt ansvar for ivaretagelse av disse.

De biologiske kvalitetene knytter seg til rester av de gamle kulturmarkene som er lite eller ikke gjødslet, dvs. åpne beitemarker i ravinene og skogsbeiter, mange viktige (B) og svært viktige (A) for biologisk mangfold. Her finnes enkelte naturengarter og rødlistete beitemarkssopper. Størst arts mangfold finnes i dagens randområder – dagens åpne beiter var antagelig tidligere dyrka. Til sammen bidrar nevnte rester til at hele området har stor biologisk verdi. Deler av området er planert, men her er ravinebeiter med lang hevd og beitebakker som stedvis er terrassert.

Stedsnavn og funn viser at det har vært jordbruksbosetning her siden jernalderen. Med hovedbruk og tidligere plasser gir Øya et rikt og variert bilde av typiske gårdshus av ulike typer og aldre, blant annet lafta tømmerlåver som nå er sjeldne. Tunstrukturen i størstedelen av området er godt bevart, med gårdsbebyggelse delvis godt bevart. Gamle veifar mellom tunene har lang tradisjon, flere er registrert som hulveier.

Nasjonal registrering: Området er på nasjonal, representativ liste. Det er nå noe utvidet etter nyregistrering av naturtyper. Deler av området ligger innenfor Romerike landskapsvernområde. Området er vurdert som kulturlandskap av nasjonal verdi i Grøntstruktur Romerike (2002) og i fylkesdelplan for kulturminner og kulturmiljøer i Akershus (2007-2018).

Området omfatter 20 bruk med aktivt jordbruk, kornproduksjon om noe husdyrhold. Utskilte tun og plasser uten drift i området er ikke med i prosjektet.

Kriteriene

Helhetlig landskap: Samlingen av gårder på og ved landskapsryggen Øya utgjør en historisk-funksjonell, visuell og estetisk helhet. Mye av arealene er imidlertid moderne drevet og gjødslet, noe som betyr at de biologiske kvalitetene som del av et helhetlig landskap varierer i verdi. Det er imidlertid fortsatt verdifulle rester av de gamle kulturmarkene og topografien/ravinene er godt ivaretatt. Til sammen gir dette et helhetlig inntrykk sammen med gårdsanleggene.

Kontinuitet og tidsdybde: Landskapet har stor tidsdybde, men få bevarte fornminner. Tradisjonelle driftsformer, tunstruktur og byggeskikk er delvis holdt i hevd. Rester av gamle kulturmarker har lang kontinuitet.

Representativitet eller særpreget: Området er representativt for den tradisjonelle landskapstypen på Romerike, men nå er mye av ravinlandskapet planert, og dette området er sjeldent godt bevart. Fordi mye er borte er området særpreget i dag.

Formidlingsverdi: Området har stor pedagogisk verdi. Øya er lett tilgjengelig fra kommunens natursti i landskapsvernområdet.

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

FMLA er prosjekteier og –ansvarlig. Samarbeidsgruppa for kulturlandskap i Akershus har gitt råd og innspill. Utmarksavdelingen i Akershus og Østfold har laget rapporten i samarbeid med grunneiere og brukere.

Området er LNF-område med kulturverninteresser/naturverninteresser. En ønsker å forankre forvaltningen i kommunens arealforvaltning og plan- og byggesaksbehandling – rullering av kommuneplan er nå i startfasen. Ønsker god veiledning til grunneierne i plassering og utforming av nye bygninger.

Område- og skjøtelsesplan er laget i samarbeid med grunneierne.

Planer for tiltak i området

Skjøtsels- og vedlikeholdstiltak

- Møte utfordringen med å skaffe dyr nok til utvidete beiter (kan trolig løses ved samarbeid)
- Stort ressursbehov knyttet til restaurering av arealer og bygninger, samt gjerding.

Økt ferdsel langs gardsveiene ønskes ikke.

Forvaltningsplanen for landskapsvernområdet er under utarbeidelse – her legges opp til skjøtsel.

Hevd av ravinene ved beite er prioritert. Grunneierne vil gjenoppta dette, med gjerding, tynning, og skjøtsel. Maskinsamarbeid er aktuelt. Det er utarbeidet skjøtselsplaner for hvert bruk.

Formidling og verdiskaping

Ytterligere tilrettelegging for folks ferdsel prioriteres ikke i denne omgang. To av brukene driver Grønn Omsorg, og to av brukene har møtelokaler i fjøset.

Kostnader

Lyshaug - Nordre Eik	Bygninger	Andre kulturminner	Biologisk mangfold (skjøtsel m. v)	Annet	Sum investeringer	Arlige driftskostnader
Planlegging og tilrettelegging				63 750	63 750	1 062
Investeringer/engangs-kostnader	384 175		2 197 460	209 000	2 790 635	
Drift/vedlikehold	18 125		754 325	89 938		862 388
Samlede kostnader					2 854 385	863 450

3.1.3 Nordmarksplasser, Oslo

Nordmarksplasser i Nannestad kommune	
Jordbruksregion	3. Sør- og Østlandets skogstrakter
Landskapsregion	7. Skogstraktene på Østlandet
Områdetype	Skogsplasser med tun, innmark med slåttarealer og gamle beiter på høydedraget mellom Maridalen og Sørkedalen

Nordmarksplasser. Foto: ukjent

Beskrivelse av området

Utvalgt kulturlandskap i Nordmarka omfatter flere husmannsplasser fra 1700-tallet med svært artsrike kulturmarker og godt bevarte gårdsmiljø. Plassene er tidligere setrer for Akergårdene: Finnerud (opprinnelig finneboplass fra samme tid), Svartorseter, Blankvannsbråten og Slakteren.

Kalkrikt jordsmonn og kontinuerlig drift har gitt svært artsrike slåttenger i området. Her er et høyt antall planter, mange sjeldne og flere rødlistede, eks. er knottblom (orkidé), brunskjene og dragehode. Flere varmekjære arter har sin nordligste utbredelse i dette området. Store deler av de verdifulle arealene er i gjengroing.

Plassene har godt bevarte bygningsmiljøer, men bygningsmassen har store utbedringsbehov. Her er rydningsrøyser og steingjerder. En overgrodd kalkovn ligger på Svartorseter. Det finnes også mange hytter i området, de fleste fra 1920-åra. Området var og er sentralt for det tradisjonelle marka-friluftslivet, og hyttene til de gamle Kristiania-skiklubbene, flere i ”nasjonal” stil, er viktige i skisportens og friluftslivets historie.

Nasjonal registrering: Området er på nasjonal, representativ liste. Tre av plassene (alle bortsett fra Finnerud) ligger innenfor Blankvann landskapsvernområde (ca. 3 300 daa).

Eiere i området er kommunen, Løvenskiold AS, Opplysningsvesenets fond, private m.m.

Fylkets forslag inneholder også Maridalen (del av landskapsvernområde), men dette delområdet er ikke prioritert i denne omgangen.

Kriteriene

Helhetlig landskap: Kulturlandskapet med kulturmiljøer og gamle kulturmarker framstår som helhetlig og godt bevart.

Kontinuitet og tidsdybde: Mange av slåttengene og beitenene har vært i drift/blitt skjøttet over lang tid. Bygningsmassen er godt bevart.

Representativitet eller særpreget: Kulturlandskapet er representativt mht til driftsformer og bosettingsmønster før industrialiseringen og har særpreget pga spesielt artsinnhold i engene.

Formidlingsverdi: Det går merke stier og løyper gjennom området, som er svært mye brukt av Oslos befolkning. På Finnerud er det lagt til rette for bevegelseshemmede.

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

FM er prosjekteier og ansvarlig for prosjektet med referansepersoner hos FMVA og Byantikvaren. Rapporten er laget av Utmarksavdelingen for Akershus og Østfold i samarbeid med grunneiere, brukere og oppdragsgiver.

Området ligger innenfor Markagrensa. Markaforskriften regulerer aktiviteten. I kommunedelplan for Oslomarka med disposisjonsplan for Sørkedalen er kulturlandskap ved Svartor og Finnerud angitt som ”spesielt verneverdige områder”. Denne sikrer at alle bygge- eller rivesaker oversendes Byantikvaren. Samme prinsipp gjelder Byantikvarens gule liste, som omfatter alle fire plasser. Ytterligere regulerende lovverk vurderes ikke som nødvendig, men en vil forankre forvaltningen av området (fremme ønsket virksomhet og hindre uønsket) i kommunens generelle forvaltning.

Planer for tiltak i området

Skjøtsels- og vedlikeholdstiltak

- Tynning av gjengrodde arealer, slått og beiting
- Øke antall beitedyr
- Vedlikehold av bygningsmasse etter antikvariske prinsipper
- Synliggjøring av rydningsrøyser, grøfter, steinmurer og historiske ferdselsårer
- Legge kraftledninger i bakken? (Området krysses av skjemmende kraftledninger)

Det er store ressursbehov til ivaretagelse av bygningsmasse som ikke er i bruk. Bygninger er foreløpig i liten grad del av prosjektet, skjøtsel av arealer prioriteres. Et tiltak er også å løse konflikter med turveier gjennom beitearealer. Innenfor landskapsvernområdet er det noen plantelivsfredninger for slåttenger, der en trenger å utarbeide skjøtselplaner.

Formidling og verdiskaping

Grunneier og brukere ønsker å bevare verdiene og bruke dem aktivt i videre verdiskaping/områdeutvikling. Alle vil at plassene skal være tilgjengelige for besøkende. Grunneierne ønsker, og har god evne til, å videreformidle sin kunnskap om landskapet, til barn og unge, turgåere og som ledd i Grønn Omsorg. Finnerud og Svartorseter arbeider med formidling i dag. Nærhet til målgrupper i hovedstanden er unik. Løvenskiold ønsker å bruke Blankvannsbråten i pilotprosjekt for formidling og referanseområde for andre plasser. Det er foreslått å etablere en skilta rundløype innom alle fire plasser.

Kostnader

Nordmarksplasser	Bygninger	Andre kulturminner	Biologisk mangfold (skjøtsel m. v)	Annet	Sum investeringer	Arlige driftskostnader
Planlegging og tilrettelegging				470 000	470 000	13 750
Investeringer/engangskostnader	1 192 000		337 595		1 529 595	
Drift/vedlikehold	46 500		263 450	67 250		377 200
Samlede kostnader					1 999 595	390 950

3.1.4 Vangrøftdalen – Kjurrudalen, Hedmark

Vangrøftdalen – Kjurrudalen i Os kommune	
Jordbruksregion	5. Fjellområdene i Sør-Norge
Landskapsregion	14. Fjellskogen i Sør-Norge
Områdetype	Seterlandskap i to seterdaler med setrer tilhørende gårder i Dalsbygda og Os

Geit på beite i seterlandskapet. Foto: ukjent

Beskrivelse av området

Seterdaler med unike bygningsmiljø og et svært rikt biologisk mangfold.

Berggrunnen gir opphav til et rikt utmarksbeite i området og et mangfold av vegetasjonstyper og arter. Her er engbjørkeskog (svært verdifullt beite), grasmyr, høgstaudeeng og lågurteng, med rik forekomst av plantearter (400). Området har en rekke nasjonalt eller regionalt truede arter.

Bygningsmiljøer er i tradisjonell byggeskikk, med et høyt antall bygningstyper, både på og utenfor (løer, slåtebuer) setrene. Det er et mangfold av andre kulturminner (fullstendig rapport om bygningene vil foreligge i 2008). En seter er foreslått fredet (hører til fredet gårdsanlegg i Dalsbygda). Kulturhistorien etter 1644 er på flere måter knyttet til Røros bergverk.

Nasjonal registrering: Området er på nasjonal, representativ liste og er rangert som det viktigste seterlandskapet i Hedmark fylke. Det ligger i hovedsak innenfor Vangrøftdalen-Kjurrudalen landskapsvernområde. Området inngår dessuten i den foreslåtte utvidelsen av verdensarvområdet Røros bergstad, med en buffersone tilsvarende cirkumferensen fra 1646.

Området utgjør 165 000 daa. Landskapsvernområdet er på 126 000 daa., og er supplert med gamle vår- og høstseterområder, samt område ved Setersjøen. Omfatter 130 setrer (ca. 40 med melkeproduksjon, et større antall med slått/beite). Det er noen aktive gårdsbruk innenfor området. Områdeplanen tar utgangspunkt i eksempelområdet/kjerneområdet Kløftåsen-Falken-Mastukåsen hamnelag med 21 setre (9 i aktiv drift, 11 med slått/beite). Her er ca. 7000 dyr (sau, kyr og ungdyr).

Kriteriene

Helhetlig landskap: Store biologiske og kulturhistoriske verdier, i god hevd og bevaringstilstand, som utgjør en helhet. Det er funksjonell sammenheng mellom seterbebyggelsen, innmarka, utmarksbeitene og slåtteområdene. Seterdalene gir et visuelt inntrykk av helhet. Det er ikke store tekniske inngrep.

Kontinuitet og tidsdybde: Landskapet er sterkt preget av ekstensiv, kontinuerlig utmarkshøsting gjennom mange hundre år. Fortsatt betydelig aktiv setring, utmarksbeite og slått. Kulturminner fra ulike tidsepoker, og tradisjonell byggeskikk er godt ivaretatt.

Representativitet eller særpreget: Området er representativt for seterdalene i Nord-Østerdalen.

Formidlingsverdi: Stor pedagogisk og forskningmessig verdi. Kunnskap om kulturhistorien formidles allerede gjennom bl.a. guidede turer, foredrag (firmaet Fjellfølge).

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

Arbeidet med planen er utført av kommunen og FM i samarbeid med setereiere/grunneiere. Lokale faglag, bygdekvinnelag, hamnelag og FK har også bidratt.

Informasjon ble gitt på kommunestyremøte i juni. Utkast til områdeplan ble sendt til kommunen i september. Seterkart er utarbeidet av Skog og landskap, og kommunen vil suppleres med ytterligere informasjon. Området er i kommuneplanen avsatt til LNF-område med spesielle naturforvaltnings-/kulturlandskapsinteresser. Særskilte og strenge retningslinjer ble gitt allerede 1990.

Informasjon om foreløpig forslag ble lagt fram på åpent grunneiermøte i Os i mai og møte med lokale faglag, bygdekvinnelag og hamnelag i juni. Alle grunneierne ble tilskrevet og informert i juli. Møter og befaringer er gjennomført i kjerneområdet. Utkast til områdeplan ble sendt til grunneierne i september.

Planer for tiltak i området

Skjøtsels- og vedlikeholdstiltak

Tre landskapsmiljøer har særlig behov for skjøtselstiltak: Miljøet rundt setrene, den åpne grasrike skogen og det åpne midtpartiet i dalførene.

Hovedpunkter:

- Rydding av slåttemark, elvesletter, utmarksbeite
- Seterdrift med dyr på utmarksbeite
- Strømforsyning av utslåtter, vedlikehold arealer setre, vedlikehold elvesletter
- Restaurering av truede bygningstyper
- I møtekomme utfordringen med utmarksbeite med både ku og sau, strømforsyning og behovet for arbeidsfolk til å utføre skjøtselsarbeidet.

Landskapsvernområdets forskrift med bestemmelser ligger til grunn for forslag til tiltak i områdeplanen.

Formidling og verdiskaping

Prosjekter knyttet til verdiskaping i Forollhogna nasjonalpark og seterprosjekt (LMDs setersatsing i 3 fylker) m.m. har allerede startet arbeid med produktutvikling, markedsføring og arrangementer.

Kostnader

Vangrøftdalen - Kjurrudalen	Bygninger	Andre kulturminner	Biologisk mangfold (skjøtsel m. v)	Annet	Sum investeringer	Årlige driftskostnader
Planlegging og tilrettelegging						
Investeringer/engangs-kostnader	2 000 000		1 225 000		3 225 000	
Drift/vedlikehold		175 000	86 500			261 500
Samlede kostnader					3 225 000	261 500

3.1.5 Nordherad, Oppland

Nordherad i Vågå kommune	
Jordbruksregion	4. Sør-Norges dal- og fjellbygder
Landskapsregion	11. Øvre dal- og fjellbygder i Oppland og Buskerud
Områdetype	Dalgrend ved Vågåvatnet. Gårdslandskap med innmark, tette gårdstun, beitelandskap i utmark, skog og seterlandskap

Valbjør gård i Nordhera. Foto: Magnhild Apeland

Beskrivelse av området

Området utgjør et mosaikkpreget kulturlandskap med stor variasjon og lang kontinuitet, rikt på både biologisk mangfold- og kulturminneverdier. Det har et stort mangfold av rike kulturmarker, både i innmark og utmark. Særlig store verdier er knyttet til naturbeitemark. Dessuten finnes hagemark, beiteskog, artsrike veikanter, kalkskog, rikmyr, sørvendte berg/rasmarker og det er hekkeplasser for regional rødlisteart. Totalt 1500 daa har helt eller delvis kulturbetinget biologisk mangfold. Gjengroingsarter er i frammarsj, men store deler av arealet er i god eller delvis god hevd gjennom beite.

Steinøksfunn og skålgroper vitner om jordbruk i steinalder og bronsealder. Gardsnavn og gravhauger viser økt bosetting i jernalderen, og her er en middelalderkirkegård. Området har bygningsmiljøer i form av gårdsanlegg, seteranlegg og rydningsplasser med lafta bygninger fra 17-1800-tallet. Her er 38 freda bygninger, 182 SEFRAK-bygninger og 22 verneverdige seterbygninger, samt et mangfold av andre kulturminner, som vassveiter, ferdselsveier, jernvinneanlegg og steinbrudd.

Nasjonal registrering: Området er på liste over prioriterte områder. Sandehorten og Vistehorten naturreservater inngår i området.

Området er på 14 000 daa, jordbruksarealet ca. 5 000 daa., mens det nasjonalt verdifulle kulturlandskapet er på 21 000 daa. Her er 49 landbrukseiendommer, 34 aktive brukere, ca. 35 boligeiendommer, ca. 10 fritidseiendommer og 250-300 innbyggere. Dagens drift omfatter husdyrhold med storfe og småfe.

Kriteriene

Helhetlig landskap: Området er relativt stort, med få forstyrrende påvirkninger/inngrep, både biologiske kvaliteter og kulturminneverdier i kulturlandskapet er store og godt ivarettatt. Karakteristisk er at gårdstun og dyrka mark er i to ”etasjer” i landskapet,- dette illustrerer funksjonelle sammenhenger kulturmiljø/landskap og tidligere sosiale forskjeller. Området er godt synlig fra RV 15, og det er store verdier knyttet til visuell opplevelse og helhet fra vann til høyfjell. Gamle kulturmarker utgjør store arealer.

Kontinuitet og tidsdybde: Stor variasjon og tidsdybde, lang kontinuitet i bosetning og godt bevarte bygningsmiljøer. Området er til dels dominert av gamle kulturmarker holdt i hevd med beiting og med lang kontinuitet. Tradisjonsbåren kunnskap om bruken av landskapet er bevart.

Representativitet eller særpreg: Området er representativt for regionen: nedbørsfattig med rik berggrunn, ekstensiv beitemark og typisk byggeskikk. Det spesielt rike artsmangfoldet knyttet til tørre bakker med rik berggrunn og konsentrasjonen av tun og setre med mange hustyper utgjør områdets særpreg.

- *Formidlingsverdi:* Området er godt egnet til forskning, formidling, friluftsliv og natur- og kulturopplevelser, det er oversiktlig og lett tilgjengelig. Har blitt tilrettelagt for friluftsliv og reiseliv de siste åra. Her er lokale formidlere med god kunnskap. Kursing av guider pågår.

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

Forvaltningsplanen må sees i sammenheng med områdeplanen til det nasjonalt verdifulle kulturlandskapet som en har jobbet med siden 2005. FK har hatt ansvar for områdeplanen og har arbeidet tett med FM om forslag til forvaltningsplan. Arbeidet berøres av flere pågående prosjekter: Nordheradprosjektet (områdetiltak/bygdemobilisering), Nasjonalparkriket, Verdiskapingspilot kulturminner, Kulturlandskapsprosjekt Nord-Gudbrandsdalen. Planen oppsummerer ansvarsfordelingen mellom FM, FK, kommunen og arbeidsgruppa.

FM møtte kommunen v/ordfører og forvaltning i mai og det var tilslutning for å arbeide videre. Kulturlandskapsområdet inngår i to gjeldende kommunedelplaner, med planbestemmelser til ulike delområder. Områdeplanen, med forslag til retningslinjer og andre innspill, skal innarbeides i kommuneplanens arealdel ved neste rullering. Landbrukskontoret uttrykker stor vilje til å delta aktivt.

I arbeidet med områdeplanen har en lokal arbeidsgruppe med deltakende grunneiere vært sentral. Denne er et viktig bindeledd til grunneierne. Innbyggerne er informert gjennom presseoppslag, informasjonsbrev til alle grunneierne i august og godt besøkt, i hovedsak positivt, folkemøte i september. Arbeidsgruppa var positiv til et foreløpig forslag til planen i oktober.

Nordheradsprosjektet/grendalaget en viktig faktor. Sterkt grendesamhold, lokal organisering og dugnadsvilje. Relativ lav gjennomsnittsalder. Men: Mye basert på ildsjeler som kan bli slitne, små enheter, vanskelige driftsforhold.

Planer for tiltak i området

Skjøtsels- og vedlikeholdstiltak

Dette knytter seg til utnytting av arealgrunnlaget og drift av jordbruksareal, bevaring og bruk av eldre bygningsmasse i landbruket, sikre skjøtsel av biologisk mangfold, skjøtsel og tilrettelegging av kulturminner/-miljøer. Videre til stier og andre ferdselsårer for friluftsliv, og produkter og opplevelse basert på natur- og kulturverdiene (ikke med i kostnadsberegning.)

Det er en avgjørende forutsetning å etablere et godt veiledningsapparat.

Formidling og verdiskaping

Det er allerede utviklet mye i Nordheradsprosjektet: Overnatting, servering, opplevelse, formidling. Aktuelt tema i flere av de andre prosjektene i området.

Kostnader

Nordherad	Bygninger	Andre kulturminner	Biologisk mangfold (skjøtsel m. v)	Annet	Sum investeringer	Arlige driftskostnader
Planlegging og tilrettelegging				300 000	300 000	
Investeringer/engangskostnader	26 200 000	2 700 000	3 930 000		32 830 000	
Drift/vedlikehold	300 000	200 000	810 000	60 000		1 370 000
Samlede kostnader					33 130 000	1 370 000

3.1.6 Steinsletta, Buskerud

Steinsletta i Hole og Ringerike kommune	
Jordbruksregion	2. Østlandets og Trøndelags lavandsbygder
Landskapsregion	8. Østlandets innsjø- og silurbygder
Områdetype	Aktivt og fruktbart jordbrukslandskap med gårdstun og innmark mellom Steinsfjorden og Tyrifjorden/Storelva

Deler av Brenna sett fra Steinsåsen. Foto: ukjent

Beskrivelse av området

Området utgjør et variert og rikt jordbrukslandskap med brukshistorie tilbake til yngre steinalder.

Kalkrik berggrunn i jordbrukslandskapet med omliggende sjøer, elver, skog og våtmark gir grunnlag for særdeles variert plante- og dyreliv. De biologisk/botaniske mest interessante områdene er små tørrbakker, tidligere beiter, veikanter og områdene i og rundt fangdammene (ytterligere kartlegging av naturtyper i 2009).

Kulturhistoriske verdier er dels knyttet til overordna eiendomsstruktur, dels til enkeltelementer i form av forhistoriske kulturminner, tun og bygninger. Området har en rekke gravhauger fra jernalderen, blant dem Halvdanshaugen, en av Skandinavias storhauger. Stein gård har vært et viktig knutepunkt langt tilbake i tid. Her ligger en kirkeruin fra 1200-tallet. De største gårdene har et stort antall verneverdige bygninger, inkludert to freda. Her er også mindre bruk, enkelte av dem har opprinnelig vært husmannsplasser.

Nasjonal registrering: Deler av området, i utkanten av Steinsletta, er på nasjonal representativ liste.

Hurum-Burudåsen naturreservat inngår i området (ca 510 daa, kalkfuruskog).

Området utgjør 12147 daa og 54 gårdsbruk (36 i Hole, 18 i Ringerike), alle i aktiv drift, enten av eier eller ved bortleie. Her er fulldyrka arealer med korn, oljevekster, frø, poteter og grønnsaker og begrenset husdyrhold.

Kriteriene

Helhetlig landskap: Stort og sammenhengende jordbrukslandskap, med en del restarealer av gamle kulturmarker. Lite innslag av annen arealbruk enn jordbruk. Oppfattes visuelt som ett landskapsrom, evt. delt i to deler.

Kontinuitet og tidsdybde: Sannsynlig kontinuerlig jordbruksdrift i 4000 år, gravhaugene viser tidsdybden tilbake ca. 2000 år. Åkerjorda har vært i bruk sammenhengende. Mindre beitemarkarealer har gått ut av bruk, men kan ryddes. Mye godt bevart gammel bebyggelse.

Representativitet eller særpreg: Representativt for Østlandets innsjø- og silurbygder, i Buskerud bare ved Tyrifjorden. Særpreg gjennom elementer som Halvdanshaugen og tunet på Stein gård med kirkeruin.

Formidlingsverdi: Sentral beliggenhet og umiddelbar tilgjengelighet, ”et begrep” for dem som kjører på E 16. Formidlingsverdi innen mange fagfelt, bl.a. symbolverdi i forhold til Norgeshistorien.

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

En arbeidsgruppe bestående av FMLA, FMVA og FKK, har arbeidet fram planen (koordinert av førstnevnte). Det har vært tett samarbeid med kommunene, faglagene og grunneierrepresentanter.

Hole kommune er positiv til videre prosess, det var møte og befaring med arbeidsgruppa i juli. Ringerike kommune er involvert etter beslutning om utvidelse av området. Området er satt av til LNF-område i kommuneplanene. Det forventes at kommunene må gå i dialog om utforming og plassering av landbrukstiltak som kan ha konsekvenser for kulturlandskapet.

Informasjonsmøte med grunneierne ble gjennomført i september. Tre grunneiere ønsket ikke å være med. Arbeidet ble videreført. Faglagene oppnevnte to grunneierrepresentanter i arbeidet med forvaltningsplan.

Planer for tiltak i området

Skjøtsels- og vedlikeholdstiltak

- Fremme biologisk mangfold og hindre gjengroing av restarealer – rydde beiter/havnehager først
- I møtekomme behov for beitedyr.
- Ta vare på verdifulle kulturminner og kulturmiljøer - truede kulturminner først
- Ivareta gamle stier og ferdselsveier – ruste opp kjente stier/veier først

E 16 og trasé for Ringeriksbanen vil kunne gripe inn i området.

Formidling og verdiskaping

En ønsker å markere området fysisk og lage info-opplegg for besøkende. Det foreslås at det etableres et varemerke for de utvalgte områdene, som må kunne brukes aktivt i markedsføring av produsenter og tilbydere på Steinssletta og i et videre område på Ringerike. Varemerket må synliggjøre og markedsføre merverdier knyttet til kulturlandskapsområdene.

Kostnader

Steinssletta	Bygninger	Andre kulturminner	Biologisk mangfold (skjøtsel m. v)	Annet	Sum investeringer	Årlige driftskostnader
Planlegging og tilrettelegging	400 000	40 000	40 000	530 000	1 010 000	
Investeringer/engangskostnader	14 550 000	380 000	220 000	90 000	15 240 000	
Drift/vedlikehold	132 000	10 000		12 500		154 500
Samlede kostnader					16 250 000	154 500

3.1.7 Skjærgården øst for Nøtterøy og Tjøme, Vestfold

Skjærgården øst for Nøtterøy og Tjøme i Nøtterøy og Tjøme kommune	
Jordbruksregion	1. Kysten fra Sør-Norge til Nordland
Landskapsregion	1. Skagerakkysten
Områdetype	Skjærgårdslandskap med gårdstun, innmark og høstingslandskap i utmark

Sandstrand og tangvollsamfunn på Sandø. Foto: ukjent

Beskrivelse av området

Området består av varierte øyer med lang bosettingshistorie, med spor etter bosetting og jordbruksdrift som bidrar til en stor mosaikk i landskapet. Her er blant annet ulike kulturmarker/naturtyper, mange i ulike suksjonsstadier. Vi finner bl.a. naturbeitemarker og strandenger i noenlunde god hevd, samt ulike kantsoner. Sandø er trolig en av landets rikeste lokaliteter mht biologiske verdier, med over 80 registrerte rødlistearter, trolig finnes flere, mange er knyttet til naturbeitemark. Mosaikken utgjøres av både kulturbetingete og mindre/lite kulturpåvirkete naturtyper.

Det har vært bosetning på 19 av øyene tidligere, basert på kombinasjonsbruk av jordbruk, sjøfart, fiske og losvirksomhet. Det er registrert 29 automatisk freda kulturminner, særlig mange gravrøyser. Her er dessuten en lang rekke kulturminner fra nyere tid, bl.a SEFRAK-bygninger/bygningsrester på 11 øyer, samt steingjerder og rydningsrøyser. Det er et attraktivt rekreasjons- og friluftslivsområde, mange hytter.

Nasjonal registrering: Området er på nasjonal, representativ liste. Området inngår i Ormø-Færder landskapsvernområde (omfatter også noe areal utenfor).

Området dekker alle øyer i skjærgårdsavsnittet øst for Nøtterøy og Tjøme som ikke har fastlandsforbindelse, totalt 63 (tilsvarer Ormø-Færder landskapsvernområde pluss noe areal utenfor), Det er fast bosetning på 3 av øyene, de tre aktive brukerne som har husdyrhold med storfe og sau driver i tillegg beite/skjøtsel på 6 øyer til. Det er beite/skjøtsel på 11 øyer til, fra bruk på fastlandet. Naturvernforbundet driver slått på en øy. Forvaltningsplan for LVO skal utarbeides 2009-2011. Denne vil legge føringer for områdeplanen.

Kriteriene

Helhetlig landskap: Kulturlandskapet utgjør helhetlige miljøer, har i behold mye av sine biologiske og kulturhistoriske kvaliteter og er ikke preget av skjemmende inngrep.

Kontinuitet og tidsdybde: Området har tidsdybde med lang bosetningshistorie og til dels intakte arealer med lang kontinuitet

Representativitet eller særpreget: Området er representativt for skjærgården på Skagerakkysten

Formidlingsverdi: Mange bruker området og det er et stort potensial for formidling

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

Planen er utarbeidet av en arbeidsgruppe bestående av FMLA, FMVA og FKK, i nært samarbeid med kommunene og fastboende brukere på øyene. Næringsorganisasjonene er orientert.

Behovet for å motvirke gjengroing av landskapet på øyene er understreket i Regional utviklingsstrategi Vestfold og fylkesdelplan for kulturminner. I Nøtterøys kommuneplan er området båndlagt som område vernet etter NVL. I Tjømes kommuneplan er området LNF – revisjon av arealdelen skal være ferdig før jul 2008. Kommunene har forvaltningsansvaret for LVO.

Planer for tiltak i området

Skjøtsels- og vedlikeholdstiltak

- Motvirke gjengroing (både for biologisk mangfold, kulturminner og friluftsliv), vegetasjonsrydding og beiting
- Beskrive skjøtselsbehovene ved sammenstilling av eksisterende kunnskap og *nyregistreringer* på en helhetlig måte
- Vedlikehold av kulturminner
- Sikre fast bosetting og drift
- Eiendomsforhold – allmennheten (samordne hytteeiernes/grunneiernes ønsker)

Fotodokumentasjon planlegges i forbindelse med skjøtselsplanene.

Formidling og verdiskaping

Skjærgården er populært feriemål, både for kortere turer lokalt, lengre ferieopphold eller gjennomreise. Verdiskapingen gir grunnlag for 1) arbeidsplasser og inntekt, 2) for kunnskap, forståelse, trygghet og samhold og 3) bidrar til bevaring og aktivisering av kulturarven. Tilrettelegging gjennom informasjon og skjøtsel vil bidra til opplevelse for et stort antall mennesker som rekreasjon i området. De fastboende ønsker å utvide virksomheten på øyene, gjennom ”kulturlandskapsentreprenør”-virksomhet, gårdsturisme og –utsalg. Forutsetninger for dette er tilstrekkelig transport, opprusting av driftsbygninger og andre investeringer.

Kostnader

Skjærgården øst for Nøtterøy og Tjøme	Bygninger	Andre kulturminner	Biologisk mangfold (skjøtsel m. v)	Annet	Sum investeringer	Arlige driftskostnader
Planlegging og tilrettelegging						
Investeringer/engangskostnader		2 130 000	1 300 000	3 920 000	7 350 000	
Drift/vedlikehold		15 000	500 000	1 140 000		1 655 000
Samlede kostnader					7 350 000	1 655 000

3.1.8 Jomfruland og Stråholmen, Telemark

Jomfruland og Stråholmen i Kragerø kommune	
Jordbruksregion	1. Kysten fra Sør-Norge til Nordland
Landskapsregion	1. Skagerakkysten
Områdetype	Kystlandskap på øyer ytterst i Kragerøskjærgården, med innmark og beitelandskap i utmark

Eikeskogen i landskapsvernområdet på Jomfruland

Beskrivelse av området

Øyer med gammel bosetting og store biologiske verdier knyttet til gamle kulturmarker eller kulturbetingete naturtyper. De ugjødslede utmarksbeitene og strandengene på øyene er levested for en rekke sjelden arter av planter, sopp og insekter. Dette gjelder også hagemarkskogen på Jomfruland, bl.a. med en større hassellund. Høsting av hasselnøtter inngikk tidligere i næringsgrunnlaget.

Jordbruksbosettingen går tilbake til jernalderen på Jomfruland, her er en gravrøys fra denne tiden, men også en eldre bronsealderøys. Stråholmen har hatt bosetting siden 1600-tallet – losvirksomhet kombinert med jordbruk. Bebyggelsen er her samlet i en karakteristisk klynge. Gammelt og nytt fyr med tilhørende anlegg på Jomfruland er fredet. Bygninger, steingjerder, tangplasser, tangveier og brygger, samt kunnskap og historier er viktige kulturminner i området. Fra 1960-tallet kom hyttebebyggelse.

Nasjonal registrering: Området er på nasjonal, representativ liste. Jomfruland har et landskapsvernområde og to naturreservater, Stråholmen ett av hver. Ivaretagelse av kulturlandskap inngår i formålet til verneområdene.

Jomfruland har et samlet areal på ca 3060 daa, Stråholmen ca. 523 daa (utenom småøyer/holmer som ikke blir beitet). Jordbruksarealet utgjør ca 660 daa på øyene. Drifta (storfe) utøves av 4 bønder, 3 bosatt på Jomfruland. Her er ellers en stor andel fritidsbosetning. Stråholmen ble fraflyttet etter krigen, men beiting med villsau har gjenåpnet tilgrodde arealer her.

Kriteriene

Helhetlig landskap: Naturlig avgrenset (øyer). Småskala landskap med funksjonelle sammenhenger: gårdsmiljøer, steingjerder, veifar, tangplasser, brygger og gamle kulturmarker. Visuelt helhetlig med unntak av noen delområder som trenger opprydding.

Kontinuitet og tidsdybde: På Jomfruland har det vært kontinuerlig beite i lang tid, på Stråholmen er beitet tatt opp igjen med villsau, slik at landskapet gjenåpnes. Kulturminnene viser tidsdybde og store deler av bebyggelsen er godt bevart.

Representativitet eller særpreg: Landskap og bebyggelse er representative for skjærgårdslandskap, og er særpreget gjennom godt bevarte enkeltelementer og helhet.

Formidlingsverdi: Stort potensial for formidling av kystkulturen i området. Kan utvikles via et kystkultursenter, med utstillinger, seminarer, kurs osv. som et supplement til det småskala reiseliv som allerede finnes. Kunne utvikles i samarbeid med skoleverket.

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

Faggruppe fra FMLA, FMVA og FKK har samarbeidet med politisk ledelse og landbruks-, kultur- og miljøforvaltningen i kommunen. Det er dessuten lagt vekt på dialog med organisasjoner og eiere/forvaltere. Norges Bondelag og NINA vil i sitt Cocovin-prosjekt følge prosessen i dette fylket spesielt, som case. Faggruppa har hatt møte med kommunen og de lokale faglagene, som var positive. Det er enighet om at forvaltningsplanen bør knyttes til kommuneplanens arealdel (retningslinjer) og samfunnsdel (mål og verdier beskrives).

Faggruppa har hatt møte med eiere og forvaltere – frammøte var på over 50 % - med svært positiv respons. Det er gjennomført markdager på begge øyene, der eiere/forvaltere var invitert til å drøfte spørsmål rundt forvaltningsplanen. God oppslutning.

Planer for tiltak i området

Skjøtsels- og vedlikeholdstiltak

Det er laget forvaltningsplaner for verneområdene, som danner grunnlag for tiltaksplaner for skjøtsel. En ønsker å tilpasse og innarbeide de ulike planene i et felles dokument.

Aktuelle tiltak:

- Drift av fellesskapet, gode nettverk og arenaer for fastboende og fritidsboere. Evt. grupper for næring, historie, museum, biologi osv. Gjennomføre dugnader, arrangementer osv.
- Kompetanseutvikling innen naturfag/biologi, kulturhistorie, bygningsfag osv.
- Registrering og planlegging
- Investeringer (driftsbygning, maskinstasjon gangveier, museum, sjøhus, gjerdesystem)
- Restaureringer (utvalgte kulturminner, kulturmarkstyper og skogstyper, bla eikeskog)
- Årlig skjøtsel
- Formidling, informasjonsbrosjyre og hjemmeside, stedsinformasjon og guidetilbud)

Formidling og verdiskaping:

Det er en betydelig turisttilstrømning på øyene. På Jomfruland drives camping, hytteutleie og servering av fastboende. Betydelig potensial for større bruk av arealer og ressurser som tidligere har vært brukt, samt formidling av historie. Vil ha stor merverdi om fastboende og feriegjester kan etablere et felles forum for lokal verdiskaping og næringsutvikling.

Kostnader

Jomfruland og Stråholmen	Bygninger	Andre kulturminner	Biologisk mangfold (skjøtsel m. v)	Annet	Sum investeringer	Arlige driftskostnader
Planlegging og tilrettelegging				700 000	700 000	200 000
Investeringer/engangskostnader	575 000	575 000	1 150 000		2 300 000	
Drift/vedlikehold	400 000	400 000	800 000			1 600 000
Samlede kostnader					3 000 000	1 800 000

3.1.9 Rygnestad og Flateland, Aust-Agder

Rygnestad og Flateland i Valle kommune	
Jordbruksregion	4. Sør-Norges dal- og fjellbygder
Landskapsregion	12. Dal- og fjellbygder i Telemark og Aust-Agder
Områdetype	To dalgrender i Øvre Setesdal. Gårdslandskap med innmark og skog

Deler av Rygnestadgrenda sett fra Slengen.

Foto: Ellen Svalheim

Beskrivelse av området

Området i Øvre Setesdal utmerker seg med godt bevarte naturbeitemarker, slåttenger, hagemark og gammel lauvskog. Rygnestad har flere avgrensede, verdifulle naturtypelokaliteter, en av dem er en gammel slåttebakke med bl.a. forekomst av rødlistarten solblom, midt i grenda. Her er også verdifulle veikanter, frukttrær og gamle hager.

Gravhauger fra jernalderen vitner om lang bosetningshistorie. Gravfeltet på Flatland er et av de største bevarte i Aust-Agder. Her er verdifull bebyggelse: tre bygninger på Rygnestadtunet er fredet (den eldste delen av stovehuset er fra før 1350), og 71 andre er SEFRAK-registrerte. Både større gårder og husmannsplasser er representert. Her er tradisjonelle våningshus, loft, smie, sommerfjøs, løer og kvernhus, samt andre kulturminner, som vassrenner, rydningsrøyser, steingjerder, bakkemurer, geil og gamle veifar. Rygnestadtunet er museum.

Nasjonal registrering: Området er på nasjonal, representativ liste.

Området omfatter 2148 daa og består av to delområder: Rygnestadgrenda og Flatland. Her er 26 eiendommer av ulik størrelse og karakter, 5 i aktiv drift. Disse leier også det meste av innmarksarealet i grendene. Det søkes om arealtilskudd for 579 daa. 3 av brukene har beitedyr – til sammen 579 sauer og lam og 4 hester. 7 av brukene er ikke bebodd og brukes til feriesteder. Bygninger og ”innmark” på Rygnestadtunet forvaltes av Setesdalsmuseet.

Kriteriene

Helhetlig landskap: To helhetlige grender.

Kontinuitet og tidsdybde: Kulturminnene viser stor tidsdybde, inkludert bygningene. Her er kulturmarker med lang kontinuitet.

Representativitet eller særpreg: Området er representativt for bruksstrukturen i Setesdal. Naturtypelokalitetene er gode representanter for det stedegne kulturavhengige biomangfoldet. Bygningene/gårdene på Rygnestad er spesielt verdifulle og representative for de høytliggende grendene i Setesdal. Rygnestadtunet er berømt, med unike, freda bygninger.

Formidlingsverdi: Her skjer allerede formidling av bygningene gjennom museumsdrift på Rygnestadtunet om sommeren. Det er potensial for også å formidle tradisjonelle driftsmetoder i tilknytning til slåttebakken. Stølsvegen gjennom grenda er tilrettelagt for ferdsel.

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

Kulturlandskapsgruppa er ansvarlig for arbeidet, med et arbeidsutvalg bestående av FLMA, FMVA og FKK. Kommunen deltok på grunneiermøte i juli, og fulgte videre opp mot grunneierne. Prosjektet er godt forankret både hos grunneiere, og i kommunens politisk ledelse og ulike fagavdelinger. Kommunen har forsikret at området er prioritert og at det er spesielt nevnt i kommuneplanen. På grunneiermøtet var det god oppslutning og positiv holdning. Grunneierne er opptatt av at museet burde ha en sentral og aktiv rolle i formidling av gamle driftsformer. En arbeidsgruppe bestående av to grunneiere og to kommunalt ansatte jobber med prosjektet.

Planer for tiltak i området

Skjøtsels- og vedlikeholdstiltak

Skjøtselstiltak i tilgrodde beiter. Behov for å øke antall beitedyr. Det anbefales at grunneiere, kommune og FM diskuterer tiltak mht gjengroing og beite. Et stort planlagt fellesfjøs for sau i kommunen vil kunne gi økte muligheter for flere beitedyr.

Omfattende istandsettingstiltak på bygninger. Husmannsplassen Slengen bør prioriteres, her er prekære behov. Skjøtsel av gravminner.

Formidling og verdiskaping

Formidling skjer på museet, men det er potensial for mer aktiv og utvidet formidling. Det er behov for fornyelse av infotavler langs stølsveien, evt kan en gjøre denne om til rundløype. Kommunen ønsker å satse på Rygnestad i sin presentasjon av kommunen.

Kostnader

Rygnestad	Bygninger	Andre kulturminner	Biologisk mangfold (skjøtsel m. v)	Annet	Sum investeringer	Arlige driftskostnader
Planlegging og tilrettelegging				143 000	143 000	
Investeringer/engangskostnader	8 300 000		129 500	50 000	8 479 500	
Drift/vedlikehold	5 650	4 853	87 150			97 653
Samlede kostnader					8 622 500	97 653

3.1.10 Vest-Lista, Vest-Agder

Vest-Lista i Farsund kommune	
Jordbruksregion	1. Kysten fra Sør-Norge til Nordland
Landskapsregion	19. Lista og Jæren
Områdetype	Jordbrukslandskap med gårdstun, innmark og kystlynghei

Beskrivelse av området

Jordbrukslandskap på Vest-Lista. Foto: ukjent

Området utgjør et av Norges eldste jordbrukslandskap. Det er helhetlig med godt ivaretatt funksjonell sammenheng mellom inn- og utmark. Områdets biologiske mangfold er i stor grad knyttet til den 5-6000 år gamle jordbrukskulturen. Drift av kystlynghei har pågått fram til i dag. Her er både tradisjonell, ugjødsel slåttemark, beitemark og lyngmark og innslag av sjeldne arter, bl.a. en bestand av klokkesøte (rødlistet).

Området har en rik og variert bestand av kulturhistoriske verdier. Stedsnavn, gravminner og helleristninger fra yngre steinalder og bronsealder vitner om at lang tids bruk. Viktige kulturminner og kulturmiljøer er jordbruksristinger, fallosstein, gravhauger, gravrøyser, hustufter og bygdeborg, samt flere klyngetun, steinsatte buveger, kverner og langhus (sammenbygd innhus og uthus). Utallige steingjerder, bakkemurer og rydningsrøyser preger området. Det tyske kystfortet Nordberg fort fra 2. verdenskrig er fredet, og området rommer Vest-Agdermuseet.

Nasjonal registrering: Området er på nasjonal, representativ liste. Området var med i LD og MDs forsøksprosjekt for samordna virkemiddelbruk 1991-95. I 2003-05 ble prosjektet "Listalandskapet" gjennomført. Hele kyststrekningen inngår i Listastrendenes landskapsvernområde.

Området omfatter 7027 daa, 33 landbrukseiendommer, 7 i aktiv drift med husdyrhold (storfe og sau). Det finnes 67 bolig- eller fritidstomter. Den ene, Pennegården, er eid av MD.

Kriteriene

Helhetlig landskap: Både de kulturhistoriske og biologiske verdier er store, de kulturhistoriske er særlig store. Kystlynghei i god hevd er også av særlig stor verdi. Gammel gårdsorganisering danner funksjonelle sammenhenger, og sammenheng inn- og utmark. Det er få forstyrrende tekniske inngrep, men det er planer om vindmøller. Det er noe gjengroing og tilplanting på marginale deler av området. Området har en naturlig romlig/visuell avgrensning.

Kontinuitet og tidsdybde: Jordbruksdrifta går 6000 år tilbake og deler av området er i tradisjonell drift gjennom bl.a. lyngbrenning. Kulturminner fra ulike tidsepoker viser tidsdybden i landskapet.

Representativitet eller særpreget: Området har landskapsstrukturer, bosettingsmønster, bygninger, driftsformer og kulturmarkstyper som er representative for Lista, mens de mange landskapselementene i stein gjør det særpreget også i Listasammenheng. I fylkessammenheng og nasjonalt er området særpreget

Formidling- og bruksverdi: Noen formidlingstiltak allerede. Stort potensial for økt formidling av kunnskap og opplevelse og for verdiskaping innen både tradisjonell landbruksdrift og reiseliv.

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

Forslag til forvaltningsplan er utarbeidet av arbeidsgruppe (faglagene, kommune, FKK, FM), i nær dialog med grunneierne (koordinator er FMLA). Prosjektleder og arbeidsgruppe må videreføres og det må utarbeides årlige handlingsplaner. Forslag til avtalemål ble vedlagt (basert på sekretariatets).

Farsund kommune v/landbruksutvalget sluttet seg i vedtak juni 2008 til forslaget om å prioritere Vest-Lista. Kommunen påpekte at videre arbeid må bygge på frivillighet både fra kommune og grunneiere, og vilkåret er tilførte ressurser. Forvaltningsplanforslaget legges fram for kommunestyret til uttalelse i løpet av november.

Området er i gjeldende kommuneplan LNF-område. Arbeidsgruppa tilrår følgende forankring ved rullering: Samfunnsdelen: Omtale. Arealdelen: Inngår i LNFR-område, men vises som "hensynssone utvalgt kulturlandskap" med bestemmelser og retningslinjer, som bl.a. knyttes til forvaltningsplanen.

Det er avholdt to grunneiermøter (august og oktober) – på det siste ga grunneierne sin tilslutning til deltakelse. Det understrekes at det er viktig med tett oppfølging og god dialog med grunneierne i en 10-årsperiode.

Planer for tiltak i området

Skjøtsels- og vedlikeholdstiltak

- Behov naturtypekartlegging i delområder. Skjøtselsplan for Pennemarka under arbeid.
- Restaurering (i løpet av 10 år) av ferdselsveier, steingjerder, bakkemurer, rydningsrøyser, gjengroingsområder (500 dekar), tilplanta områder (350 daa), kulturmiljøet Hervoll møller, andre bygninger og steinsatt bekk
- Årlig skjøtsel og vedlikehold er sviing og rydding heiområder (3-4000 daa), skjøtsel av artsrik slått og beitemark, ferdselsveier

Formidling og verdiskaping

Planer om i samarbeid med museum og friluftsråd å utarbeide nettside, brosjyre, infotavle, utstilling, omvisning, kurs i restaurering av steingjerder osv.

Kostnader

Vest-Lista	Bygninger	Andre kulturminner	Biologisk mangfold (skjøtsel m. v)	Annet	Sum investeringer	Arlige driftskostnader
Planlegging og tilrettelegging				510 000	510 000	
Investeringer/engangskostnader	200 000	140 000	1 950 000		2 290 000	
Drift/vedlikehold		400 000	90 000	110 000		600 000
Samlede kostnader					2 800 000	600 000

3.1.11 Hodne-Vikevåg, Helland-Bø og Førsvoll, Rogaland

Hodne-Vikevåg, Helland-Bø og Førsvoll i Rennesøy kommune		
Jordbruksregion	6. Fjordene på Vestlandet og i Trøndelag	
Landskapsregion	21. Ytre fjordbygder på Vestlandet	
Områdetype	Fjordbygd på Rennesøy med gårdsanlegg, innmark, utmark og kystlynghei	

Kulturlandskap på Rennesøy. Foto: ukjent

Beskrivelse av området

Området omfatter varierte og rike kulturlandskap med verdifull kystlynghei og et representativt mangfold av andre tradisjonelle kulturmarkstyper - en akutt, fem andre sterkt trua. Her er en unik flora med 450 plantearter, av disse en rekke sjeldne arter. Fem arter finnes ingen andre steder i Norge. Det er også stort mangfold av lav, moser og sopp, samt stor artsrikdom i fauna, blant annet fuglearter på rødlista.

Mangfoldige og varierte kulturminner og kulturmiljøer vitner om en lang historie med bosetting og bruk av utmarksressurser. 43 fornminnelokaliteter er registrert, med blant annet 9 forhistoriske gårdsanlegg, 60 gravhauger og 113 rydningsrøyser. Her er også en rekke interessante nyere tids kulturminner. Bygningsmiljøet på Førsvoll står i en særstilling.

Nasjonal registrering: Hodne-Vikevåg og Helland-Bø er på nasjonal, representativ liste.

Området består av tre delområder, med to avgrensninger: I sone 1 er det realistisk å få til avtaler nå. I sone 2 er det store verdier, men grunneierne er foreløpig ikke klare. Sone 1 omfatter ca. 9500 daa, av dette om lag 5000 daa lynghei, 1150 daa gjødsle beite, 460 daa fulldyrka areal, 3000 daa myr, fjell og annen utmark. Sone 2 har i tillegg 3000 daa (1600 daa lynghei, 600 daa beite, 800 daa annen utmark). Det er 11 grunneiere i sone 1. Dagens drift omfatter husdyrhold med storfe og sau.

Kriteriene

Helhetlig landskap: Forekomst av verdier og realisme i drift har bestemt avgrensningen, derfor er det tre delområder, som likevel utgjør helhetlige landskap. Området er lite preget av mekanisert landbruk.

Kontinuitet og tidsdybde: Området har gjennom intakt kystlynghei, andre gamle kulturmarker og en rekke spor etter mennesker gjennom lang tid, stor tidsdybde og kontinuitet.

Representativitet eller særpreget: Svært representativ for kystjordbruket med kystlynghei, en karakteristisk kulturmarkstype på Vestlandet. Særpreget fordi landskapet er godt bevart.

Formidlingsverdi: Området er et mye brukt rekreasjonsområde. Kommunen har i samarbeid med grunneiere og turistforening lagt til rette for flere turstier.

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

Arbeidet er utført av gruppe med FMLA, FMVA og FKK samt kommune og Jæren Forsøksring (som også har bidratt til skjøtselsplanene for hvert bruk). Områdeplanen bygger på rapport fra 1995 (kommunen og FM) som beskriver verdier og aktuelle tiltak.

Kommunen har deltatt i arbeidet med områdeplanen. De tre delområdene er i kommuneplanen avsatt som LNF-område. Førsvollområdet er dessuten båndlagt som drikkevannskilde. Kommunen utarbeider reguleringsplan for å sikre bygninger og landskap på Førsvoll. Det vil være ønskelig at områdene forankres som hensynssone med særlige hensyn til kulturlandskap, jf. ny PBL. Områdeplanen inneholder formuleringer knyttet til uønskete inngrep som kan brukes i kommuneplanarbeidet.

Grunneierne i sone 1 er interessert i å delta i prosjektet. Kommunen har allerede vært i kontakt med noen av grunneierne også i sone 2, så noen av disse kan det være realistisk å få inn relativt raskt.

Planer for tiltak i området

Skjøtsels- og vedlikeholdstiltak

Hovedpunkter:

- Hindre gjengroing – rydde og legge til rette for beiting. Beitettrykket er i dag for lite. Kulturminner må ryddes.
- Hindre uheldige inngrep (gjødsling, oppdyrking, grøfting/drenering, vegbygging, landbruksbygninger (restaurering og vedlikehold av eksisterende, god plassering og utforming av nye), skogplanting, motorferdsel, kraftlinjer, andre mindre inngrep i forbindelse med jordbruksdrift).
- Alle fysiske tiltak i området skal sendes på høring til FM, alle tiltak som berører kulturminner, til FK.

Formidling og verdiskaping

En ønsker at området skal være tilgjengelig for rekreasjon og opplevelse av landskap og kulturhistorie og bli et utstillingsvindu for villsaudrift, med mulig videreføring. Førsvoll kan på lengre sikt utvikles til å omfatte formidling/turisme.

Kostnader

Rennesøy	Bygninger	Andre kulturminner	Biologisk mangfold (skjøtsel m. v)	Annet	Sum investeringer	Årlige driftskostnader
Planlegging og tilrettelegging						
Investeringer/engangskostnader	3 900 000	800 000	930 000		5 630 000	
Drift/vedlikehold			807 128			807 128
Samlede kostnader					5 630 000	807 128

3.1.12 Gjuvslandslia, Hordaland

Gjuvslandslia i Kvinnherad kommune	
Jordbruksregion	6. Fjordene på Vestlandet og i Trøndelag
Landskapsregion	22. Midtre bygder på Vestlandet
Områdetype	Høstingslandskap i utmark. Utslåtter under gården Gjuvsland på Varaldsøy

Rødmalt utløe i Gjuvslandslia. Foto: S. Kløve-Graue

Beskrivelse av området

Området utgjør et særpreget kulturlandskap med flere truede og rike kulturmarkstyper, særlig er slåttemarka artsrik. De biologiske verdiene er også knyttet til lauveng, høstingsskog og rik edellauvskog. Lauvenger og høstingsskoger regnes som akutt truede naturtyper i dag. Viktige sårbare/trua arter er hjertegras, engstarr, øyenstrøst, steinstorkenebb, vill-lin m.m. Viktigste treslag er barlind, kristtorn og styva ask. Området inneholder også rødlistearter av sopp og flere gode indikatorarter på kontinuitet og tradisjonell drift. I tillegg til slått og beiting, har en tidligere høsta lauv, nøtter, plommer, barlind og kristtorn, samt tatt ut hassel til tønneband.

Lia inneholder ulike kulturminner: Sag og demninger knyttet til denne, sti – til dels oppmurt – gjennom teigene, veiter, bakkemurer, rydningsrøyser, utløer og tuft for utløe og naust.

Nasjonal registrering: Området er på nasjonal, representativ liste. Det inngår i Gjuvslandslia landskapsvernrområde (200 daa) med plantelivsfredning av barlind og kristtorn som formål.

Området er på ca. 100 daa. Utvidelser av området vurderes, bl.a. for å sikre god gangtilkomst. På lengre sikt vurderes større utvidelse, som omfatter innmark, lauveng, hagemark og stølsområde. Området består av 7 teiger med 6 eiere (av disse driver to i samdrift, og pakter areal ut over sitt eget).

Kriteriene

Helhetlig landskap: De sju slåtteteigene under gården Gjuvsland utgjør en naturlig avgrensning mht helhet, driftsmønster og topografi.

Kontinuitet og tidsdybde: Stedsnavn tyder på gårdsdrift fra vikingtid eller middelalder. Den mest artsrike slåttenga har vært i kontinuerlig hevd fram til i dag. For mange av teigene opphørte drifta i 1985, og er i varierende stadier av gjengroing.

Representativitet eller særpreg: Området er representativt for utslåttene som tidligere var vanlige på Vestlandet. I dag er det svært sjeldent – særlig teig 170/5.

Formidlingsverdi: Området er ikke tilrettelagt for formidling, men er godt egna for formidling innen forvaltning og forskning.

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

Regional samarbeidsgruppe (FKK, FMVA, FMLA og Universitetet i Bergen) har utarbeidet forvaltningsplan og skjøtelsplan. Kulturlandskapsgruppa er referansegruppe.

Informasjonsskriv er sendt til kommunen og det har vært direkte dialog med ulike fagetater. i kommunen. Målet er at forvaltningsplanen med temakart skal knyttes til kommunedelplan (Ølve, Hatlestrand og Varaldsøy) som er under arbeid (etter gjeldende PBL) og kommer på høring 1. gang i desember 2008.

Det har vært befarung og direkte kontakt mellom fylkesmannen og grunneiere. To grunneiere er sentrale i arbeidet med videre drift og skjøtsel. Grunneierne har fått tilsendt sekretariatets avtalemal. Planen er å utarbeide en felles mal med Sogn og Fjordane, evt. bruke mal fra Vestnorsk Fjordlandskap.

Planer for tiltak i området

Skjøtels- og vedlikeholdstiltak

Skjøtelsplan for biologisk mangfold og kulturminner er utarbeidet. Her behandles teigene som delområder. Planen gjør rede for tiltak og kostnader for hvert delområde, samt fellestiltak. Teig 170/5 utgjør et kjerneområde, med størst satsing. Det er behov for tilleggsregistreringer innen fauna, kulturhistorie, vegetasjonsendringer og driftshistorie. Fotodokumentasjon av landskapet starter opp våren 2009.

Det er behov for restaurering av sag, vassrenne, sti, løypestreng, tynning/hogst av trær, gjerder, grunder, utløer, naust, frukttrær. Det er behov for årlig skjøtsel og vedlikehold av kulturmarker (beite og slått), sti, frukttrær, styvingstrær, kilder og rydningsrøyser.

Formidling og verdiskaping

Lia har stort formidlingspotensial og er samtidig sårbar for slitasje. Turisme basert på læring og opplevelse for studenter og spesielt interesserte er aktuelt, samt videreutvikling som forskningsområde. Tilgang bør begrenses eller kanaliseres. Det er planer om infoskilt og –tavle.

Kostnader

Gjuvslandslia	Bygninger	Andre kulturminner	Biologisk mangfold (skjøtsel m. v)	Annet	Sum investeringer	Årlige driftskostnader
Planlegging og tilrettelegging						
Investeringer/engangskostnader		366 400	253 600		620 000	
Drift/vedlikehold		5 000	108 500			113 500
Samlede kostnader					620 000	113 500

3.1.13 Grinde – Engjasete, Sogn og Fjordane

Grinde-Engjasete i Leikanger kommune	
Jordbruksregion	6. Fjordene på Vestlandet og i Trøndelag
Landskapsregion	23. Indre bygder på Vestlandet
Områdetype	Fjordgrend ved Sognefjorden, med gårdstun, innmark med frukthager, eng, beite og gamle kulturmarker, inkludert lauvingslier

Beskrivelse av området

Styvingstrær på Eineberg. Foto: ukjent

Området utgjør et spesielt gjenværende lauvingsområde i Norge og har stor variasjon av gamle kulturmarker der lauving har satt tydelige spor i hagemarker, lauvenger, høstingsskoger og på styvingstrær. Her finnes sårbare og sjeldne sopparter og interessante artssamfunn av lav og mose. Her er også artsrike slåttenger, utslåtter og støler. De mest verdifulle kulturmarkene utgjør ca. 300 daa.

Området har vært i bruk siden bronsealderen og dalen har tre automatisk freda gravrøyser. Her er et mangfold av jordbrukstilknytt kulturminner (rydningsrøyser, bakkemurer, steingarder), mange etterreformatoriske, men trolig også en del eldre. Dalføret har en mengde bygninger fra 1800-tallet. De samlede bygningsmiljøene på 6 gårdstun er klassifisert i verneklasse B. Ca 40 bygninger er registrert i SEFRAK, hvorav 12 meldepliktige etter KML § 25.

Nasjonal registrering: Området (det større) er på nasjonal, representativ liste.

Grinde-Engjasete omfatter 1 100 daa, utgjør et kjerneområde i Grindsdalen og er avgrenset i dialog med kommune og grunneiere. Opprinnelig var et større område fra fjord til fjell foreslått. Tre kraftlinjesaker behandles i NVE og vil kunne påvirke landskapsverdiene. Kjerneområdet blir lite berørt. Utvidelse kan bli aktuelt seinere. Det er 10 grunneiere i området, 3 har fortsatt gårdsdrift. Store deler av utmarka er under gjengroing eller tilplanta, mens innmarka er i aktiv bruk, til husdyrhold og fruktdyrking. Grinde er det best dokumenterte kulturlandskapsområdet i fylket.

Kriteriene

Helhetlig landskap: Området utgjør en helhetlig grend med bygningsmiljø, tekniske strukturer og kulturmarker. Det er skånsomt utnyttet med få skjemmende inngrep. Ulike stølstyper inngår. Området har to produksjonsgradienter, innover dalen og oppover fjellet.

Kontinuitet og tidsdybde: Dalføret har trolig ubrutt jordbruksaktivitet siden rydding for beitebruk 2500 f.Kr. Lauvsanking, som fortsatt praktiseres, kan spores tilbake til 2400 f.Kr. Det er stor interesse for videreføring av tradisjonell ressursutnytting hos den unge generasjonen.

Representativitet eller særpreget: Området representerer typiske vestlandske fjordgårder med produksjonsgradienter fra fjord til fjell og ulike typer støler. Grinde har sjeldent godt bevarte lauvingsstradisjoner.

Formidlingsverdi: Området brukes i dag til internasjonale og nasjonale ekskursjoner, til undervisning, inkludert i praktisk skjøtsel. Det har stor pedagogisk verdi og er lett tilgjengelig.

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

Faglig samarbeidsgruppe (FMLA, FMVA, FKK, Høgskulen i Sogn og Fjordane, samt FKs regionalavdeling som er involvert i deler av arbeidet) har ansvaret for arbeidet med forvaltningsplanen i samråd med kommunen og aktuelle grunneiere. Grappa rapporterer til kulturlandskapsgruppa (her er også faglagene, forsøksringen, kommunene og skogeigarlaget representert).

Grindsdalen er LNF-område i dagens kommuneplan (2002-14). Gravrøyser og Grinde-området er markert med vernestatus/-interesse på plankartet. FMLA har hatt dialog med kommunen om forvaltningsplanen og om hvordan den kan knyttes til kommuneplanen som retningsgivende for arealforvaltningen i området. I november fattet kommunestyret vedtak om å arbeide for at retningslinjene i planutkastet blir innarbeidet i kommuneplanen. Kommunen er i oppstart av arbeid med "Kjerneområde landbruk" og har revidert strategiplan for SMIL-tildeling. Flere regionale planer er relevante mht langsiktig forankring av forvaltningsplanen.

Interessen fra grunneierne for en langsiktig forvaltningsplan er størst i kjerneområdet Grinde-Engjasete. En vurderer å bruke erfaringene fra verdensarvområdet Vestnorsk fjordlandskap mht avtaler og tilskuddssatser.

Planer for tiltak i området

Skjøtsels- og vedlikeholdstiltak

Arbeid med skjøtselplan er i gang. Området er delt i mindre felt. Tiltak for biologisk mangfold og kulturminner henger sammen og vil behandles i samme plan, og utformes i dialog med grunneiere.

Restaureringsbehovene er hovedsakelig knyttet til bygninger og tufter i tun, på setrer og i utmark, bakkemurer, steingjerder, rydningsrøyser, gamle veistrukturer, stier, klopper, bekkeløp, samt slåttemark/lauveng, styvingstrær og hagemark. Det er behov for årlig skjøtsel og vedlikehold av de samme landskapselementene.

Formidling og verdiskaping

Enkelte grunneiere vil kunne bruke området som ressurs for næringsutvikling og annen verdiskaping, men dette er ikke drøftet nærmere enda. I forbindelse med planene om et nasjonalt "Lauvbruksenter" kan det være aktuelt å ta i bruk areal og bygninger til kurs, servering og overnatting.

Kostnader

Grinde-Engjasete	Bygninger	Andre kulturminner	Biologisk mangfold (skjøtsel m. v)	Annet	Sum investeringer	Arlige driftskostnader
Planlegging og tilrettelegging			300 000	200 000	500 000	
Investeringer/engangskostnader		441 000	11 342 000		11 783 000	
Drift/vedlikehold		90 000	440 000			530 000
Samlede kostnader					12 283 000	530 000

3.1.14 Hoddevik–Liset, Sogn og Fjordane

Hoddevik-Liset i Selje kommune	
Jordbruksregion	1. Kysten fra Sør-Norge til Nordland
Landskapsregion	20. Kystbygdene på Vestlandet
Områdetype	Kystgrender. Gårdslandskap med innmark og kystlynghei

Beskrivelse av området

Hoddeviksdalen. Foto: ukjent

Området utgjør et storslått kulturlandskap, rikt på verdier både i innmark og utmark. Grendene Hoddevik, Indre og Ytre Fure, Drage, Årdal, Skårbø og Liset utgjør kjerneområder i en større områdeavgrensning. Kulturmarkene er typiske for kystlandskapet, med beitemarker, urterike slåttenger, strandenger, lyngheier og torvmyrer. Kalkengene er spesielle i nasjonal sammenheng. I området finnes noe av det mest artsrike engene i fylket, med et stort innslag av sårbare og sjeldne arter.

Funn fra bronsealder og eldre jernalder på Drage viser lang bosetningshistorie, trolig finnes flere forhistoriske spor i området. Her er flere automatisk freda kulturminner, bl.a. tufter, rydningsrøyser og gravrøyser. Bygningssmiljøene er i stor grad fra 1800-tallet. Her er bl.a. gårdstun, naustmiljøer og steinfjøs, omkring 110 hus og ruiner er SEFRAX-registrerte. Her er en mengde ulike steinstrukturer som steingarder, bakkemurer, buveier, steinstolper m.m. Klyngetunet på Indre Fure, omgitt av frukthager, slåttenger og beitebakker står i en særstilling.

Nasjonal registrering: Deler av området er på nasjonal, representativ liste. I området ligger et naturreservat for sjøfugl.

Området er totalt på 45 000 daa, kjerneområdene utgjør til sammen 6800 daa og det er 50 aktuelle grunneiere. Det er fortsatt gårdsdrift med beitedyr på en del av arealene, andre steder er drifta lagt ned, men grunneierne holder til en viss grad arealer og bygninger i hevd.

Området har stort potensial mht vindkraftutnytting og eventuell utbygging vil kunne komme i konflikt med kulturlandskapsinteressene.

Kriteriene

Helhetlig landskap: Grendene utgjør karakteristiske, helhetlige landskap, lite forstyrret av moderne inngrep.

Kontinuitet og tidsdybde: Bosetningen går trolig tilbake til eldre jernalder og her er funn og kulturminner fra et langt tidsrom. Kulturmarkene har lang kontinuitet.

Representativitet eller særpreget: Både Hoddevikdalen og Fure-gårdene er typiske for kystlandskapets kombinasjonsbruk, både mht kulturmarker og bebyggelse. Hoddevikdalen er likevel så særpreget at landskapet må sies å være unikt i nasjonal sammenheng. Klyngetunet på Indre Fure er sjeldent.

Formidlingsverdi: Det er store opplevelsesverdier i området. Området er mye brukt til ekskursjoner av Høgskulen i Sogn og Fjordane. Klyngetunet på Indre Fure er forbildet i et FoU-prosjekt som skal utvikle modeller for bosetning basert på det vestnorske klyngetunet. Deler av området ligger nær Selje sentrum og er velegnet for pedagogiske, friluft- og reiselivsmessige opplegg.

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

Faglig samarbeidsgruppe (FMLA, FMVA, FKK, Høgskulen i Sogn og Fjordane, samt FKs regionalavdeling som er involvert i deler av arbeidet) har ansvaret for arbeidet med forvaltningsplanen i samråd med kommunen og aktuelle grunneiere. Gruppa rapporterer til kulturlandskapsgruppa (med faglag, forsøksring, kommuner og skogeigarlag representert).

Informasjonsmøte for grunneiere, kommune, lokale faglag m.fl. er avholdt. Samarbeidsgruppa har møtt sentrale grunneiere. Kommunen har vist engasjement og har på kort tid skapt positiv interesse blant et stort flertall av grunneierne. Samarbeidsgruppa vektlegger arbeid med at området skal få status og oppmerksomhet som styrker lokal stolthet, tilhørighet og identitet. Her har kommunen en sentral rolle. FMLA vil orientere kommunestyret om forvaltningsplanen og foreslå hvordan den kan kobles til lokal arealforvaltning. Arealdelen av kommuneplanen er fra 1995 og lite oppdatert. Området har her status som LNF-område med unntak av båndlagte områder i Årdal (kulturminner) og sanddynene i Hoddevik (naturvern). Kommunen vil starte rullering i 2009. Kommunen reviderer nå sin tiltaksstrategi for SMIL-tildeling, og legger opp til videreføring av prioritering av verdifulle kulturlandskap. Flere regionale planer er relevante mht langsiktig forankring av forvaltningsplanen.

Planer for tiltak i området

Skjøtsels- og vedlikeholdstiltak

Det er behov for flere beitedyr, samt rydde- og skjøtselstiltak. Fjerning av sitkagran er aktuelt. Årlig skjøtsel vil omfatte beiting med stor- og småfe, maskinell slått og ljaslått i enkelte tilfeller. Lyngsviing og beiting av lynghei bør utvides. Det må settes opp gjerder for å styre beiting. Bygningssmiljøer, steingarder, bakkemurer og buveier må restaureres og vedlikeholdes. Arbeid med skjøtselsplaner for ulike kjerneområder er i gang. En ønsker å se helhetlig på restaurering og skjøtsel av kulturmarkene og de bygde elementene.

Formidling og verdiskaping

Her er stort potensial for formidling, området brukes allerede en del i denne sammenheng. Enkelte grunneiere vil kunne bruke området som ressurs for næringsutvikling og annen verdiskaping, men dette er ikke drøftet nærmere enda. Utvikling av småskala turisme/geoturisme kan bli aktuelt.

Kostnader

Hoddevik-Liset	Bygninger	Andre kulturminner	Biologisk mangfold (skjøtsel m. v)	Annet	Sum investeringer	Årlige driftskostnader
Planlegging og tilrettelegging						
Investeringer/engangskostnader	6 000 000	6 000 000			12 000 000	
Drift/vedlikehold			1 400 000			1 400 000
Samlede kostnader					12 000 000	1 400 000

3.1.15 Fjellgardane og seterdalane i Øvre Sunndal, Møre og Romsdal

Fjellgardane og seterdalane i Øvre Sunndal i Sunndal kommune		
Jordbruksregion	4. Sør-Norges dal- og fjellbygder	
Landskapsregion	27. Dal- og fjellbygdene i Trøndelag	
Områdetype	Gårds- og seterlandskapet ved Grøvvassdraget	

Gammelsætre i Lindalen. Foto: Silje Reisz

Beskrivelse av området

Området favner helheten og sammenhengen mellom gårdene og setrene i et større landskapsområde, svært rikt på kulturminner og biologisk mangfold. De biologiske verdiene er knyttet til kalkrike og meget artsrike seterdaler med naturbeitemarker og skogsbeite. Det er stor artsrikdom av karplanter og store arealer med tradisjonell slåtteng og naturbeitemark på gårdene. I A- og B-områdene (hhv svært viktig og viktig for biologisk mangfold) er det truede og kravfulle arter og rødlistearter, bl.a. dvergssyre og bakkesøte.

Fornminner som fangstgraver og gravrøyser vitner om historien fra steinalderen og framover. De eldste gårdene er fra yngre jernalder. Gårdene har bygninger av høy kulturhistorisk verdi. En enorm aktivitet i seterdalene har etterlatt seg nesten hundre setrer, noen hadde helårsbosetting av husmenn på 1800-tallet. En seter er i full drift, med kurs i seterbruk hvert år. Her er også kulturminner knyttet til ferdsel, gruvedrift og lakselorder.

Nasjonal registrering: Området er på nasjonal, representativ liste. Åmotan-Grøvdalen landskapsvernrområde (2002, grenser til Dovrefjell-Sunndalsfjella nasjonalpark) inngår i området.

Området er totalt på 101 000 daa. Planen omfatter fem aktive gårdbrukere som driver et jordbruksareal (fulldyrka og innmarksareal) på 683 daa, samt en bruker som høster 34 daa bratt areal. Dagens drift er husdyrhold, antall dyr i området er 1525 småfe og 177 storfe. 34 personer eier og har bruksrett i seterrendene.

Kriteriene

Helhetlig landskap: Området har store verdier både mht kulturhistoriske og biologiske verdier. Helheten av gårds- og seterlandskap viser funksjonelle sammenhenger i landskapet.

Kontinuitet og tidsdybde: Kulturminnene vitner om stor tidsdybde og kulturmarkene om lang kontinuitet i drift.

Representativitet eller særpreg: Området er representativt for fjellgårder og seterlandskap i regionen.

Formidlingsverdi: Området blir brukt både til tradisjonelt friluftsliv, turisme og studiebesøk. Det er etablert enkel tilrettelegging for turisme og satt opp infotavler om verneområdene.

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

Arbeidsgruppe i fylket (FLA, FMA, FK) og landbruksdirektøren hadde møte med ulike deler av kommunen i august. Området er godt forankret i kommuneplanen. Det legges opp til fortetting av hytter i bl.a. Grøvdalen, og evt. nye bygninger i det utvalgte området. Kommunen arbeider med skjøtselplan for Grøvdalen. Kommunen forvalter verneområdene etter NVL, der forvaltningsplan for verneområdene på Dovrefjell, som avpasser bruk og vern, ligger til grunn.

Arbeidsgruppa har i sommer hatt samtaler med alle de aktive gårdbrukerne i området. Alle er positive og interesserte. Mye idealisme ligger til grunn for drifta som de 5 aktive brukerne opprettholder. De sliter tungt fysisk og økonomisk. Arbeidsgruppa vil gå inn for en langsiktig intensjonsavtale som gir grunneier trygghet. Detaljerte vilkår knyttet til skjøtelsavtale bør kunne reforhandles relativt ofte.

Planer for tiltak i området

Skjøtels- og vedlikeholdstiltak

Kommunen arbeider med en skjøtselplan for Grøvdalen, spesielt med tanke på skjøtsel av biologisk verdifulle arealer.

Det er behov for aktivitet for å ivareta verdier knyttet til biomangfold, kulturhistorie og kunnskap om tradisjonell drift. Arbeidsgruppa har ikke rukket å gjennomgå bygningsmassen og de enkelte kulturmarkstypene – dette vil bli konkretisert i skjøtselplaner. Det er behov for flere beitedyr i fjellet, rydding av utmarksbeite, fortsatt slått og beiting av tungdrevne, bratte lier og vedlikehold av bygninger.

Formidling og verdiskaping

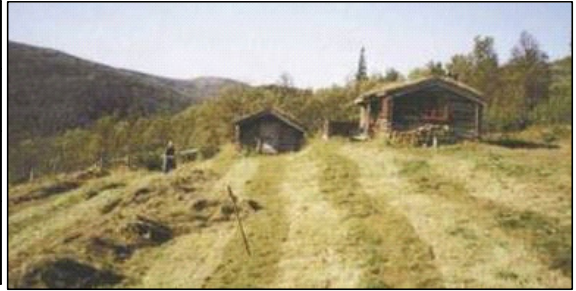
Kurs i seterbruk avholdes hvert år på Gammelsetra. Det blir arbeidet med opplegg for å vise fangstaktiviteten i Grøvdalen. Området er mye brukt til ekskursjoner (geologi, vegetasjon, klima). Aktiviteter knyttet til opplevelse/formidling vil inngå i tiltakene.

Kostnader

Fjellgardane og seterdalane i Øvre Sunndal	Bygninger	Andre kulturminner	Biologisk mangfold (skjøtsel m. v)	Annet	Sum investeringer	Årlige driftskostnader
Planlegging og tilrettelegging						
Investeringer/engangskostnader	18 000 000				18 000 000	
Drift/vedlikehold			555 350			555 350
Samlede kostnader					18 000 000	555 350

3.1.16 Seterdalene i Budalen, Sør-Trøndelag

Seterdalene i Budalen i Midtre Gauldal kommune	
Jordbruksregion	5. Fjellområdene i Sør-Norge
Landskapsregion	27. Dal- og fjellbygdene i Trøndelag
Områdetype	Seterlandskap i tilknytning til elvene Bua og Ena, med 140 setrer og utslåtter

Slåttonn på Solbergvollen. Foto: Arild Røttum

Beskrivelse av området

Området er et særlig verdifullt seterlandskap preget av dagens og tidligere bruk og kontinuitet i driftsformer. I Budalen er det stor variasjon i naturtyper og kulturmarker og mange kulturbetingete plantearter. Endalen har et sterkere innslag av utmarksslått. Her er høy artsrikdom på utmarksbeitene, med høy frekvens av indikatorarter på gammel beite- og/eller slåttemark.

Her er steinalderboplasser, fangstanlegg og jernvinneanlegg fra de første århundrene e. Kr. Pilegrimsleden går gjennom området. Det har trolig foregått setring i området siden 1600-tallet og mange av bygningene er fra 17-1800-tallet. Det er totalt ca. 540 bygninger i området. Utmarksløer ute av bruk er utsatt for forfall.

Nasjonal registrering: Synnerdalen, innerst i Budalen, er på nasjonal, prioritert liste. Området tilsvarer i stor grad to landskapsvernområder (2001) som grenser mot Forollhogna nasjonalpark: "Budal", 33 600 daa, ca 80 setrer (dyrehold på 40, melkeproduksjon på ca 15, privat eie ca 30) og "Endal", 35 600 daa, ca 60 setrer (30 i bruk, melkeproduksjon på 4, privat eie: 4). Ca. 500 innbyggere bor i bygda i tilknytning til seterdalene. Det drives tradisjonelt landbruk med sau og storfe i bygda. Området omfatter ett gårdbruk med fast bosetning.

Kriteriene

Helhetlig landskap: Området har store verdier knyttet til både kulturhistorie og biologisk mangfold. Det utgjør et omfattende landskapsområde lite preget av moderne tekniske inngrep.

Kontinuitet og tidsdybde: Kulturminnene viser at bruken går langt tilbake i tid. Kulturmarkene vitner om lang kontinuerlig drift.

Representativitet eller særpreg: Området er representativt for seterlandskap i regionen.

Formidlingsverdi: Seterkultur og seterlandskap formidles aktivt i dag og det er potensial og planer for ytterligere formidling.

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

Det er mange involverte parter: "Forvaltningsregimet" består av Statskog (største grunneier), Fjellstyre, Almennyttig styre og kommunen som forvaltningsmyndighet. I 1999 ble det utarbeidet en "Forvaltnings- og skjøtselsplan for seterdalene i Budalen". I rapporten "Oppfølging av Særlig verdifulle kulturlandskap i Sør-Trøndelag" er det gitt råd og tiltak og skjøtsel i området. Disse ligger til grunn for områdeplanen.

Det er foretatt flere befaringer i nært samarbeid med kommunen. Det er gitt informasjon om prosjektet på det årlige "setersmak"-arrangementet i juli med påfølgende presseomtale. Det har vært møte med organisasjoner tilknyttet landbruksnæringa. Rettighetshaverne i området har vært gjennom lang prosess knyttet til verneområdene, og det er viktig å formidle at dette prosjektet ikke innebærer ytterligere vern, men "belønning" for tradisjonell drift. Det er kompliserte eierforhold. Allmenningsloven og Fjelloven gjelder – det er viktig at avtaler og tiltak er i samsvar med disse.

Det er aktivt organisasjonsliv i Budalen, samhold og dugnadsånd. Bevisstgjøring om å utvikle muligheter, bygdemobilisering ("Blilyst", "Optimistbygd", "Framtidsverksted").

Planer for tiltak i området

Skjøtsels- og vedlikeholdstiltak

To hovedutfordringer:

- Endringer i driftsformene i landbruket og den innvirkning de har på landskapet: Tidligere beitet det flere dyr, det ble høstet vinterfor og tatt ut ved
- Involvering, informasjon og motivasjon av eiere/brukere i området.

Hovedinntrykket er at det er aktiv drift i området, men samtidig skjer det gjengroing fordi beitetrykket ikke er så sterkt som det var, og mange utslåtter ikke slås. Forvaltnings- og skjøtselplanen fra 1999 er allerede mye brukt, og vil danne grunnlag for skjøtselsplaner for hvert enkelt delområde/tiltak som det skal skrives avtale om. Det er viktig at planene utarbeides i nært samarbeid med rettighetshaver.

Formidling og verdiskaping

Framtidsverksted i 2007 satte mål om næringsutvikling knyttet til turisme, "setersmak"-arrangement og utnytte råvarer lokalt. Det er et stort potensial for videreutvikling – bl.a. overnattingstilbud turister. Museumssetra naturlig utgangspunkt for formidling av kunnskap og opplevelse.

Kostnader

Seterdalene i Budalen	Bygninger	Andre kulturminner	Biologisk mangfold (skjøtsel m. v)	Annet	Sum investeringer	Årlige driftskostnader
Planlegging og tilrettelegging						60 000
Investeringer/engangskostnader	3 000 000			50 000	3 050 000	
Drift/vedlikehold	130 000		250 000	60 000		440 000
Samlede kostnader					3 050 000	500 000

3.1.17 Skei og Skeisnesset, Nord-Trøndelag

Skei og Skeisnesset i Leka kommune	
Jordbruksregion	1. Kysten fra Sør-Norge til Nordland
Landskapsregion	30. Nordlandsverran
Områdetype	Gårdslandskap på halvøy med tun, innmark og utmark med kystlynghei

Kyr på beite ved Skeishamna. Foto: ukjent

Beskrivelse av området

Området omfatter et helhetlig kulturlandskap med grenda Skei og Skeisnesset som har flott kystlyngheilandskap, med gode typer kystlyngheier. Her fins dessuten flere typer myrer og ulike typer kulturbetingete enger. Området har flere vegetasjonstyper med svært høy verdi, rødlistearter og viktige karplanter. Omkring 24 rødlistede og truede fuglearter er registrert. Den gamle husdyrrasen gammelnorsk sau kommer på beite vinteren 08/09.

På Skeisnesset er det mange automatisk freda kulturminner. Her er steinalderboplasser, mange gravrøyser og en middelaldertuft. En hellig samisk stein vitner om at reindriftssamer brukte øya tidligere. På Skei ligger Herlaugshaugen fra vikingtid, landets nest største gravhaug. På Skei er det variert bebyggelse fra 17-1900-tallet, til dels meget bevaringsverdig. Kulturminner og landskapsstruktur viser næringsforhold og ulike sosiale levekår (gårder, plasser, småbruk).

Nasjonal registrering: Området er på nasjonal, representativ liste. De vestlige delene av Skeisnesset er vernet som fuglefredningsområde. Området er med i FKs Verneplan for kulturmiljø (1995) og er vurdert som nasjonalt og regionalt verneverdig i kystheireregistreringer på 1980-tallet.

Området omfatter totalt 5200 daa, inkludert ca. 3530 daa kystlynghei i utmark. Her er 12 grunneiere og 66 beboere. Leka Bygdemuseum inngår i området. Dagens drift omfatter husdyrhold, noe korn og potet.

Kriteriene

Helhetlig landskap: Skei utgjør en naturlig enhet og helhetig kulturlandskap med sammenhengende tun, innmark, torvmyr, utmark og sjøbruk. Visuelt utgjør området en sammenhengende lav halvøy nord på Leka. Det er lite forstyrrende inngrep fra seinere tid, bortsett fra en kraftlinje i innmarka.

Kontinuitet og tidsdybde: Kulturminnene viser stor tidsdybde og bruk av området gjennom 5000 år. Utmarksområdene har vært i kontinuerlig bruk over svært lang tid. Noe er i gjengroing, men kan restaureres. Kunnskapen om bruken av området er bevart.

Representativitet eller særpreg: Skei er et godt eksempel på kystlyngheijordbruket som var typisk langs kysten fra Vestlandet til Lofoten. Egnet som referanseområde. Særpreg er særlig knyttet til den unike Herlaugshaugen og sjeldne og truede kulturmarkstyper.

Formidlingsverdi: Området har symbol- og identitetsverdi knyttet til blant annet omtale i Snorre. Det åpne landskapet har verdier knyttet til visuell opplevelse. Området har stor pedagogisk verdi og brukes allerede til forskning og ekskursjoner. Stor verdi for rekreasjon og reiseliv. Det er etablert tursti gjennom Skeisnesset, med tilrettelagt informasjon og styrt ferdsel for å skåne lyngheiene. Ca. 5000 besøkende årlig. Steinhytta i Vardvika er offentlig eid og står til allmennhetens disposisjon. Leka bygdemuseum formidler kulturhistorien.

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

Planen er blitt til i samarbeid mellom grunneiere/brukere, kommunen, FK og FM. Formannskapet har uttalt seg positivt og kommunen er innstilt på å ta ansvar. I dag er størstedelen av området LNF-område, deler er LNF-BFE med åpning for spredt bebyggelse. Flere eldre bygninger samt museet er regulert til spesialområde bevaring. Steinhytta med omgivelser er statlig sikra friluftsområde. Skeinesset kultursti er båndlagt i påvente av fredning etter KML eller regulering til spesialområde bevaring. Skei Havneområde har egen reguleringsplan.

Områdeplanen med temakart tenkes knyttet til kommuneplanen som retningsgivende for arealforvaltningen. Plan må sikre kvalitetene og samtidig legge til rett for næringsutvikling basert på disse. Områdeplanen gir innspill til kommunen i denne forbindelse. Blant tema som må vurderes i arealplanen er forholdet til ny fritidsbebyggelse og plassering og utforming av nye driftsbygninger.

Grunneiere og rettighetshavere er positive og har lenge jobbet med å synliggjøre og ivareta kvalitetene og erkjenner at en slik status medfører forpliktelser. Museet er en sentral aktør og har store utfordringer i ivaretagelsen av bygningsmassen.

Planer for tiltak i området

Skjøtsels- og vedlikeholdstiltak

Området tenkes delt i tre forvaltningssoner: Utviklingssonen Skeishavna, innmarksområdet Skei og Skeisnesset, og i 16 delområder (redegjort for verdier og tiltak i alle 16). Sonedeling foreslått for å ivareta differensiert forvaltning. Tiltak foreslått for hvert av de 16 delområdene, hvert tiltak spesifiseres med restaurerings- og vedlikeholdsfase. Tiltak er knyttet til vedlikehold av bygningsmasse, skjøtsel av lynghei, Herlaugshaugen, tilrettelegging for opplevelser og Skeishavna som innfallsport. Grunneiere og rettighetshavere planlegger å stifte sitt eget foretak, ”Kulturlandskapslaget DA” som kan påta seg å gjennomføre oppgaver knyttet til skjøtsel og vedlikehold i området.

Formidling og verdiskaping

Informasjon knyttet til kulturstien bør revideres. Det foreslås dessuten en kystnær sti gjennom spennende områder. Informasjonssenter i Skeishavna er foreslått, samt diverse andre tilretteleggingstiltak. Skei er Lekas innfallsport mht reiseliv. Status som Utvalgt vil, sammen med Stedsutviklingsprosjekt for Skei/Skeishavna, bidra i utvikling av reiselivsnæringen som en framtidig pilar for sysselsetting, samt til næringsutvikling, identitet og bolyst. Vertshuset Herlaug med sterke koblinger til kulturarv er allerede etablert. Leka bygdemuseum og Leka Opplevelser BA er viktige samarbeidspartnere her. Dette arbeidet vil inngå i et pågående prosjekt for næringsutvikling og bolyst som kommunen driver. Kommunen ønsker at Skeishavna innlemmes i området og gis en sentral rolle i formidling og næringsutvikling basert på kvalitetene. Grunneierne bør få en tydelig vertskapsrolle i utvikling av reiselivet.

Kostnader

Skei og Skeisnesset	Bygninger	Andre kulturminner	Biologisk mangfold (skjøtsel m. v)	Annet	Sum investeringer	Arlige driftskostnader
Planlegging og tilrettelegging				400 000	400 000	40 000
Investeringer/engangskostnader	2 100 000	180 000	300 000	20 000	2 600 000	
Drift/vedlikehold	180 000	28 000	312 000			520 000
Samlede kostnader					3 000 000	560 000

3.1.18 Engan/Ørnes og Kjelvik , Nordland

Engan/Ørnes og Kjelvik i Sørfold kommune	
Jordbruksregion	8. Fjordbygdene i Nordland og Troms
Landskapsregion	32. Fjordbygdene i Nordland og Troms
Områdetype	Fjordbygder med basis i norsk og samisk bosetning ved Leirfjorden. Gårdslandskap med innmark

Beskrivelse av området

Utsikt over beitebakker på Ørnes og Leirfjorden. Foto: ukjent

Engan/Ørnes er trolig det største gjenværende og mest intakte kulturlandskap av denne typen i Nordland. Her er småskala skiftestruktur med mosaikk av forskjellige driftsformer og kulturelementer. De biologiske verdiene er først og fremst knyttet til variasjonen av flere ulike og ”vanlige” kulturmark, ofte gjødslet, i relativt god hevd, og til sammenhengene og strukturene i landskapet. Det er ikke dokumentert spesielt viktige kulturmarkstyper for biologisk mangfold.

Engan/Ørnes og Kjelvik viser nordlandsk historie gjennom blant annet den flerkulturelle bosetningshistorien og næring basert på høsting av jord, hav og utmark. i typiske fjordbygder i Nordland, viser bosetting og næringsliv. Mye av arealet i Engan/Ørnes er fortsatt i aktiv bruk. Husmannsplassen på Kjelvik er automatisk fredet som samisk kulturminne.

Området består av to delområder på hver side av Leirfjorden: Engan/Ørnes er et typisk nordlandsk fjordlandskap med 38 grunneiere, 2 aktive bruk, ca 690 daa med fylldyrka og overflatedyrka eng og innmarksbeite, med sau, noe storfe og hester. Mulig framtidig utvidelse mot vest, med bygda Leirfjordgården. Kjelvik er en fraflyttet, tidligere husmannsplass med samisk bosetningshistorie, bygningene eies av kommunen, arealene av 4 grunneiere. Gårdstun med innmark og belte av bjørkeskog utgjør ca 44 daa. Sørfold lokalhistorielag forvalter bygningene, og har en avtale med Salten museum, som driver og vedlikeholder Kjelvik.

Kriteriene

Helhetlig landskap: De to lokalitetene anses å utgjøre en kulturhistorisk sammenheng, bundet sammen av fjorden gjennom kommunikasjon og ressursutnyttelse. Sammenhenger og strukturer bidrar til et helhetlig jordbrukslandskap, tross begrensede biologiske kvaliteter.

Kontinuitet og tidsdybde: Kulturminner og bygninger viser stor tidsdybde og avspeiler lang bosetningshistorie, samtidig som de viser endring.

Representativitet eller særpreg: Delområdene er representative for ulike deler av det nordlandske kulturlandskapet, begge med fiskerbondetilknypning: Henholdsvis småbruk i bratt og kupert terreng og husmannsplass/samisk boplass.

Formidlingsverdi: Potensialet for formidling av fortellinger og kunnskap om nær og fjern historie vurderes som stort. Kjelvik brukes allerede av Salten museum i undervisning og reiseliv. Historielaget bruker stedet til formidling av gamle håndverkstradisjoner og driftsmetoder. Her skjer en levende formidling, selv om stedet er fraflyttet. Formidling av samisk bosetningshistorie vurderes som særlig viktig.

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

Planen er utarbeidet i samarbeid mellom FMLA, FMVA, FKK og Sametinget, på grunnlag av oppdragsinnspill fra Bioforsk og NIKU. Kommune og grunneiere har mottatt informasjon i løpet av planarbeidet og det er gjennomført ett møte og to befaringer med grunneiere, kommune og Salten Museum. Områdene er behandlet i delplan Sørfjorden/Elvkroken i kommuneplanens arealdel. Kjelvik er LNF-område med restriktive retningslinjer knyttet til ny bebyggelse. Engan/Ørnes er mindre restriktiv. Planen er under rullering, her er ingen tiltak i planforslaget som er i strid med denne forvaltningsplanen. Forvaltningsplanen vil videre inngå som del av reviderte *Fortellinger om Nordland* – fylkets kulturminneplan.

Det er avgjørende å sikre fortsatt drift hos de to brukerne på Engan/Ørnes. Videreføringen når de nåværende bøndene slutter, om 10 til 15 år, er uavklart. Eiendomsforholdene (38 grunneiere) byr også på utfordringer. Stemningen i bygda er positiv, bygdefolket ser nye muligheter åpne seg.

Planer for tiltak i området

Skjøtsels- og vedlikeholdstiltak

Hovedutfordring: Motvirke gjengroing. Det er behov for flere enn de to brukerne i Engan/Ørnes, som ikke har kapasitet til alt arealet. Aksjonsdager ("slåttedager") er et mulig tiltak for både skjøtsel og formidling. De bratte arealene må fortsatt slås med lå eller tohjuling. Det må ryddes og antall beitedyr må økes. På Kjelvik må skog og kratt ryddes og ekstensiv låslått gjennomføres, samt at dyr må på beite. I Engan/Ørnes er det behov for istandsetting av bygninger som sommerfjøs og naust, samt rydding på rydningsrøyser, steingjerder m.m. Bygningene på Kjelvik har vedlikehold i henhold til Salten museums skjøtselsplan.

Formidling og verdiskaping

Stien gjennom Engan/Ørnes må brukes som utgangspunkt for framtidig formidling og turisme, den må skiltes og legges til rette. På Kjelvik drives allerede en mangfoldig formidlingsvirksomhet.

Kostnader

Engan/Ørnes - Kjelvik	Bygninger	Andre kulturminner	Biologisk mangfold (skjøtsel m. v)	Annet	Sum investeringer	Arlige driftskostnader
Planlegging og tilrettelegging			150 000	140 000	290 000	
Investeringer/engangskostnader	60 000	105 000	778 200		943 200	
Drift/vedlikehold		2 000	217 900	5 000		224 900
Samlede kostnader					1 233 200	224 900

3.1.19 Skárfvággi/Skardalen, Troms

Skárfvággi/Skardalen i Gáivuotna suokhan/ Kåfjord kommune	
Jordbruksregion	8. Fjordbygdene i Nordland og Troms
Landskapsregion	32. Fjordbygdene i Nordland og Troms
Områdetype	Sjøsamisk bygd med jordbruks- og reindriftslandskap i fjordarmen Kåfjord, innmark og utmark

Gamle sommerfjøs i Skardalen. Foto: Steinar Larsen

Beskrivelse av området

Landskapet preges av sjøsamisk næringstilpasning med opprinnelig kombinasjon av jordbruk, fiske, jakt og fangst. Jordbruket innebar intensivt utmarksbruk gjennom slått, torvtak og høsting av tang. Jordbrukslandskapet kjennetegnes av flere små jordstykker som alle er navngitt på samisk, i mosaikk mellom gamle veier, steinrøyser, steingjerder, åkerholmer og kantskog. Dalen er preget av stor grad av frodighet med rike kulturpåvirkete vegetasjonstyper (bl.a. høgstaudebjørkeskog). Variert forekomst av urterike slåttenger, beitemark, beitehager og beitebakker. Nasjonal registrering: Området er med på lista over prioriterte områder.

Gammetufter kan skrive seg fra den opprinnelige bebyggelsen, lenger opp fra sjøen. Bygda ble brent under krigen, men enkelte førkrigshus er bevart. Fire hus er eldre enn 100 år og dermed automatisk freda. Ellers har bygningsmiljøet et tydelig og helhetlig preg av gjenreisningsfunkis. Her er sjøbuer og støer i fjæra og laer og sommerfjøs i utmarka. Den første veiforbindelsen fra Manndalen i 1935 var en såkalt "Nygaardsvoldsvei", bygd som sysselsettingstiltak. Her er kjerrevei til gamle kobbergruver, samt rester etter gruvene fra begynnelsen av 1900-tallet. Bygdefolket gjør et aktivt vedlikeholdsarbeid på de gamle veiene.

Skardalen var et sentralt sommerboplassområde for reindrifta fram til ca. 1940, kulturminner som gammetufter, gjerdeplasser, gravplasser og offerstein vitner om dette. Det var gjensidig utveksling av varer og tjenester mellom reindrifts- og sjøsamene.

Befolkningen har bakgrunn i tre befolkningskategorier: samer, kvener og nordmenn. Samisk bosetning går langt tilbake i tid, kvensk fra 17-1800-tallet og norsk fra 1800-tallet. Kåfjord er eneste kommune i Nord-Troms som er innlemmet i Sametingets virkeområde for samisk språk. Det har skjedd en revitalisering av sjøsamisk kultur i kommunen fra 1990-tallet.

Totalt omfatter området 3100 daa, av dette er ca 100 daa innmarksbeite, ca 80 daa overflatedyrket og ca 20 daa fulldyrket. Her er omkring 23 eiendommer, av disse har litt under halvparten helårsbosetning. Flere beboere bor bare deler av året i bygda. Mye av jordbruket er nedlagt, jorder og hager holdes imidlertid i hevd. Det beites med sau fra nabobygda Manndalen.

Kriteriene

Helhetlig landskap: Variert og helhetlig landskap i naturlig avgrenset dalføre fra fjord til fjell med karakteristisk bygningsmiljø, utslåtter og reindriftslandskap. Få inngrep.

Kontinuitet og tidsdybde: Gamle driftsformer er holdt i hevd fram til nå. Kulturminner fra ulike perioder.

Representativitet eller særpreg: Området er representativt for sjøsamisk næringstilpasning, både i bosetningsmønster og driftsformer. Byggeskikken er preget av nøysomhet og gjenbruk, som ellers i fjordstrøkene i Troms, samtidig som den er godt bevart.

Formidlingsverdi: Bygda er lett tilgjengelig fra E6 og fjorden, og ligger nær Manndalen, som årlig er sete for urfolkfestivalen Riddu Riddu. Skardalen og Utvalgte-prosjektet er utgangspunkt for et doktorgradprosjekt ved UiT fra 2009.

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

Arbeidsgruppa består av FMLA, FMVA, FKK og Sametinget. Jordbrukssjef og arealplanlegger i kommunen har deltatt i arbeidet. Kåfjord kommune har en satsing på samisk kultur, og er i gang med et utviklingsprosjekt for reiseliv. Gjennom arbeid med natur- og kulturlandskapsplan er utviklingen i Skardalen godt forankret i kommunen. Det er stort lokalt engasjement rundt kultur og jordbrukslandskap i Skardalen. Det er startet en prosess for å mobilisere dette engasjementet, og signalene er entydig positive.

Planer for tiltak i området

Skjøtsels- og vedlikeholdstiltak

Det siste bruket ble avvirket på slutten av 90-tallet. Lokalbefolkningen slår og hesjer noe areal for å holde landskapet åpent. Utvikling av tiltak må gjøres i dialog med grunneiere, og i samråd med Sametinget. Aktuelle tiltak er: Istandsetting og skjøtsel av arealer, bygninger og andre kulturminner, skilting, anlegg av parkeringsplass, innsamling av stedsnavn og muntlig tradisjonsstoff, kartlegging m.m.

Formidling og verdiskaping

Kommunens satsing på reiseliv baseres på natur og kultur, ekthet og autentisitet, ”kulturmøte” og opplevelser (geoturisme-profil). Ivaretagelse av kultur og jordbrukslandskap i Skardalen passer godt inn i kommunens strategi for kultur- og naturbasert reiseliv, og revitaliseringen av den samiske kystkulturen med utgangspunkt i Riddu Riddu-festivalen i Manndalen.

Kostnader

Skardalen	Bygninger	Andre kulturminner	Biologisk mangfold (skjøtsel m. v)	Annet	Sum investeringer	Årlige driftskostnader
Planlegging og tilrettelegging		99 884	30 000		129 884	
Investeringer/ engangskostnader	850 000	720 000	196 000	400 000	2 166 000	
Drift/vedlikehold		3 600	50 000			53 600
Samlede kostnader					2 295 884	53 600

3.1.20 Makkenes, Finnmark

Makkenes i Vadsø kommune	
Jordbruksregion	9. Kysten i Troms og Finnmark
Landskapsregion	40. Fjordene i Finnmark
Områdetype	Gårdslandskap med innmark og slåttenger på tres nes ved Varangerfjorden

Uthus på Makkenes. Foto: ukjent

Beskrivelse av området

Området utgjør et sjeldent kulturlandskap med store biologiske verdier og interessant kulturhistorie. Her finnes noen av de fineste slåttengene i Finnmark, med en opprinnelig naturengflora upåvirket av isåing eller hard gjødsling. Deler av området er imidlertid i gjengroing. Det kan vegetasjonsmessig grovt deles i to, den øvre delen er heipreget, den nedre delen har engvegetasjon. Enga er i god hevd og har variert, urterik og artsrik flora. De kulturbetingete silkenellikengene som finnes her er helt spesielle i Norge.

Her er hustufter fra yngre steinalder og gammetufter i området. Ved midten av 1600-tallet ble det etablert et fiskevær på Makkenes med norsk/kvensk bosetning. Fram til da har området inngått i sommerområdet til reindriftssamer. Bygningene viser typiske trekk fra den kvenske kulturen (varangerhus, badstue). Deler av bygningsmaterialer stammer fra Russland (gjennom pomorhandelen før 1917). Her er også bevarte steingjerder. Makkenes er et av få steder i Finnmark som ikke ble brent/bombet under krigen. Førkrigsbebyggelsen er typisk for kombinasjonsbrukene langs finnmarkskysten. Særlig to av brukene har høy verneverdi med bygningsmiljøer som tidligere var vanlige, men som det finnes få igjen av. Her er også typiske eksempler på gjenreisingsbebyggelse.

Nasjonal registrering: Området er med på lista over prioriterte områder. Området er totalt på omkring 200 daa, med seks grunneiere. I dag er området delvis i drift med husdyrhold. Bare et bruk drives av grunneierne selv. Deler av området drives av en grunneier utenfor området.

Kriteriene

Helhetlig landskap: Landskap med kulturmarker og bygningsmiljø er helhetlig, godt bevart og med få nye inngrep.

Kontinuitet og tidsdybde: De mest artsrike slåttengene viser uvanlig god kontinuitet i driften. Kulturminnene vitner om bruk gjennom lang tid og av ulike etniske grupper.

Representativitet eller særpreg: Området er representativt for fiskerbondebosetningen langs kysten av Finnmark, både mht kulturmarker og bygningsmiljø. Engtypen med silkenellik er sjelden og svært verdifull, fordi tilsvarende områder nå i stor grad er blitt gjødsel og sådd.

Formidlingsverdi: Området er lett tilgjengelig fra riksvei/nasjonal tursitvei. Det er få områder med disse verdiene igjen langs hovedferdselsårene i fylket – formidlingsverdien er derfor stor. Ferdig restaurert vil området få stor pedagogisk/forskningsmessig verdi og kan brukes som referanseområde.

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

Forvaltningsplanen er utarbeidet av FMLA i samarbeid med FMVA, FKK og Sametinget. Forvaltningsplanen vil sendes kommunen og bør nyttes i den forestående rulleringen av kommuneplanen som retningsgivende for arealforvaltningen i området, med spesiell tanke på at nye tiltak og nybygg tar hensyn til verdiene i området. Noen av grunneierne ønsker å bygge bolighus eller hytte i området. Makkenes er imidlertid avsatt til LNF-område, sone III i kommuneplanen, hvilket innebærer at en ikke vil gi tillatelse til bygging eller fradeling. Byggetiltak vil kreve dispensasjon. Grunneierne er positive, men avventende.

Planer for tiltak i området

Skjøtsels- og vedlikeholdstiltak

Hensikten med skjøtselsplanen er å sette i gang tiltak på de arealene og bygningene som er ute av drift. Disse er preget av gjengroing og forfall. Aktuelle tiltak: Istandsetting bygninger, rydde arealer, gjerding, sette inn beitedyr. Skjøtsel uten gjødsel. Tynning i hei-området. Istandsetting av steingjerder.

Formidling og verdiskaping

Området ligger gunstig til, kloss i E75 på Nasjonal turistvei mot Hamningberg. En ønsker at Makkenes kan bli et "ressurssenter" der en kan vise fram kulturhistoriske og biologiske verdier.

Aktuelle tiltak kan være slåttedager for demonstrasjon og utprøving av gamle metoder for slått og hesjing. Skoler og museer kan være aktuelle interessenter. Disse tiltakene er imidlertid på et tidlig planleggingsstadium.

Kostnader

Makkenes	Bygninger	Andre kulturminner	Biologisk mangfold (skjøtsel m. v)	Annet	Sum investeringer	Årlige driftskostnader
Planlegging og tilrettelegging						
Investeringer/engangskostnader		650 000	186 350	200 000	1 036 350	
Drift/vedlikehold		2 000	71 000			73 000
Samlede kostnader					1 036 350	73 000

3.2 Områdene som ikke kom med i første runde

3.2.1 Åraksbø, Aust-Agder

Åraksbø i Bygland kommune	
Jordbruksregion	4. Sør-Norges dal- og fjellbygder
Landskapsregion	14. Dal- og fjellbygder i Telemark og Aust-Agder
Områdetype	Jordbruksgrend og husmannsplass i dalside, med gårdstun, innmark og høstingslandskap med lauvingsli i utmark

Beskrivelse av området

Jordbruksgrend i Åraksbø. Foto: Oscar Puschmann, NIJOS

Området er et typisk Setesdalslandskap med eiendommer som sammenhengende bånd fra fjord til fjell. Landskapet er variert og rikt med gamle kulturmarker, blant annet godt bevarte viktige slåttenger og naturbeitemark, lauvingsli (ikke vanlig lengre, sterkt truet), samt veikant med rikt biologisk mangfold. I Heddeviki er det rester av en gammel slåtteng med rødlistearten søstermarihand og rødlistede sommerfuglarter. Frukttreer og gamle hager kan også være verdifulle.

Gravminner vitner om aktivitet i jernalderen. Grenda har et stort mangfold av bygningstyper, både i tun og i utmark. Her er en stor tetthet av loft, blant tre freda, ett av dem er det eldste daterte loftet i Aust-Agder (1217/18). Grenda har 61 SEFRAX-registrerte hus. Utskifting har splittet opp de gamle fellestunene, men bebyggelsen er likevel tettere enn de fleste steder i Setesdal. Sandnes kirke er fra 1844. Det er spor i landskapet etter kobberverket fra 1840-tallet.

Området omfatter to delområder: Åraksbøgrenda og husmannsplassen Heddevik, og utgjør ca. 1400 daa (637 daa fulldyrka). Det er mange eiendommer, 4 er i aktiv drift med husdyrhold, storfe og sau.

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

Kulturlandskapsgruppa er ansvarlig for arbeidet, med et arbeidsutvalg bestående av FLMA, FMVA og FKK. Kommunen deltok på grunneiermøte i juli, og fulgte videre opp mot grunneierne. Prosjektet er godt forankret hos grunneiere og i politisk ledelse i kommunen. Ny kommuneplan er ute til høring nå. Det ble fattet vedtak i kommunestyret i oktober om at kommunen er positiv. Områdets planstatus som evt viktig kulturlandskapsområde vil vurderes nøye. Det er viktig at det blir rom for lokal medbestemmelse og positiv utvikling i forbindelse med status som utvalgt. Når/hvis området plukkes ut, blir det nedsatt en lokal arbeidsgruppe med 2 grunneiere og jordbrukssjef. En av grunneierne har reservert seg, men denne eiendommen ligger i utkanten av området.

Planer for tiltak i området

Bruk av beitedyr må opprettholdes og dyretallet økes. Gjengrodde beiter må åpnes. Det anbefales at grunneiere, kommune og FM diskuterer tiltak mht gjengroing og beite. Det er behov for istandsettingstiltak på bygninger og skjøtsel av gravminner.

En arbeidsgruppe i kommunen er i gang med å utrede muligheter, særlig knyttet til landbruket. Det er naturlig at Åraksbø prioriteres her. Setesdal regionråd har også fokus på landbruket, bl.a. spælsau-satsing, noe som kan medvirke til økt antall beitedyr.

3.2.2 Leveld, Buskerud

Leveld i Ål kommune	
Jordbruksregion	4. Sør-Norges dal- og fjellbygder
Landskapsregion	11. Øvre dal- og fjellbygder i Oppland og Buskerud
Områdetype	Jordbruksregion i sørvendt li i sidedal til Hallingdal med gårdstun, innmark, heimstøler og høstingslandskap i utmark

Leveld. Foto: Oscar Puschmann

Beskrivelse av området

Leveld utgjør et rikt og variert kulturlandskap og er spesielt på grunn av at den karakteristiske teigdelingen i innmarka er intakt. Her er svært viktige arealer for biologisk mangfold, bl a slåtte- og naturbeitemarker, artsrike veikanter, rike myrsig, kalkfattige tørrenger og rike fuktenger/rikmyr. De kulturhistoriske verdiene er knyttet til innmarka med teigdeling, steingjerder og rydningsrøyser samt tunplassering. De fleste bygningsmiljøene har både eldre og nyere hus, noen tun har fortsatt et tradisjonelt, helhetlig preg. Leveld er med på nasjonal, representativ liste i Nasjonal registrering.

Området omfatter 6 335 daa og ca. 50 bruk. Dagens drift er knyttet til grasproduksjon og sauehold, noe storfe og geit.

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

Arbeidsgruppa har bestått av FMLA, FMVA og FKK. Det har vært tett samarbeid med kommunen. Det har vært flere møter med grunneiere, faglagene og kommunen. Området er LNF-område i gjeldende kommuneplan. I ny arealdel er Leveld foreslått til område med spredd bolig- og næringsutvikling, dersom ikke konflikt med andre verdier i kulturlandskapet. Det er krav til bebyggelsesplan.

Planer for tiltak i området

En ønsker å videreutvikle samarbeidet mellom gårdbrukerne i Leveld, finne alternativ til nedbygging av dyrka mark og kartlegge areal for nydyrking. Mht skjøtsel vil en rydde og få til sambeiting med flere dyreslag og skjøtte biologisk verdifulle områder. Det trengs en oppdatert kartlegging av eldre bygninger, og oppfølging gjennom standsetting og vedlikehold. Det er videre behov for kartlegging av andre typer kulturminner. En ønsker videre å anleggegang- og sykkelvei, sykkeløype i lysløypetrasé, sette i stand melkerampe m.m. Nye boligtomter betraktes som en forutsetning for en fortsatt levende bygd. En vil legge til rette for vandring med informasjon og skilting.

Kommunen har sammen med grunneierne satt opp liste over aktuelle bygdeutviklingstiltak, bl.a. pakker til reiselivet, sauesanking, åpen gard, stølsbesøk m.m. Tiltaksidéene er i tråd med ny næringsplan for Ål.

3.2.3 Logtun og Tautra – Frosta, Nord-Trøndelag

Logtun og Tautra i Frosta kommune	
Jordbruksregion	2. Østlandets og Trøndelags lavandsbygder
Landskapsregion	26. Jordbruksbygdene ved Trondheimsfjorden
Områdetype	Gårdslandskap på øy og halvøy i Trondheimsfjorden. Inn- og utmark, samt kirke og kloster

Steingjerde på Tautra. Foto: ukjent

Beskrivelse av området

Tautra og Logtun utgjør til sammen et variert kulturlandskap med lang og viktig historie. Det er et rikt biologisk mangfold i området, bl.a. er det registrert 24 områder med viktige naturtyper, særlig naturbeitemark, med til sammen over 40 rødlistearter. Det gamle tingstedet i Frostatingslagen, ruinene etter klosteret på Tautra og steinkirken på Logtun viser områdets sentrale posisjon i forhistorisk tid og middelalder. Her er dessuten en rekke store gravhauger, verdifulle tun og bebyggelse, steingjerder og Frosta bygdemuseum.

Tautra og gruntvannsområdene omkring er verneområder med hovedformål bevaring av fuglelivet, og området har Ramsar-status. Tautra og Logtun/Logstein er med i Verneplan for kulturmiljø. Tautra er med på nasjonal, representativ liste i Nasjonal registrering. De to områdene kompletterer hverandre mht verdier, og utgjør totalt 4150 daa.

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

Arbeidet med planen har skjedd i samarbeid med kommunen og i kontakt med grunneierne. FMLA, FMVA, FKK, kommunen og representanter for grunneierne har hatt møter og kommunen har stilt seg positiv. Mange grunneiere er involvert.

Planer om tiltak i området

Frosta har et aktivt og dynamisk landbruk, noe som sikrer drift men samtidig kan innebære strukturelle endringer som påvirker verdiene. Formidling av kunnskap om miljøverdiene overfor grunneiere, politikere og allmennhet er meget viktig. Biologisk mangfold ivaretas gjennom ekstensiv arealbruk og husdyrbeiting. Det er behov for flere beitedyr. NTNU arbeider med skjøtselplan for Tautra. Ivaretagelse av bygninger og tilpasning av nye bygninger er prioriterte tiltak, tilstandsrapport er under arbeid. Det er ikke utarbeidet detaljerte planer for skjøtsel enda. Reiselivsstrategien for Trøndelag vektlegger regionens historie – planene om Frostatingsenter passer godt inn her. Potensial for utvikling av reiseliv og tjenesteytende næringer, som har beskjedent omfang i Frosta i dag.

3.2.4 Røst, Nordland

Røst, Røst kommune	
Jordbruksregion	1. Kysten fra Sør-Norge til Nordland
Landskapsregion	30. Nordlandsverran
Områdetype	Jordbruks-/fiskerbondelandskap på øygruppe ytterst i Lofoten med innmark og beitelandskap i utmark

Høyet blir slått med tohjulstraktor. Foto: Lofoten forsøksring

Beskrivelse av området

Røst utgjør med sin spesielle beliggenhet ytterst i Lofoten og sitt godt bevarte og typiske landskap et helt spesielt kulturlandskap i Norge. Det er basert på en fiskerbondeskultur, utviklet gjennom flere hundre år. Området brukes aktivt gjennom sauehold. Beiteøyene kan deles i tre hovedtyper: Urterike øyer, grasøyer og kystlyngheiøyer, alle med interessante plantearter. Fuglelivet er spesielt, og det er en gjensidig påvirkning mellom fuglelivet og vegetasjon/beitelandskap. De biologiske verdiene knytter seg til variasjonen mellom øyene og helheten disse utgjør. Tre verneområder dekker mye av dagens beiteareal.

Området har en rekke automatisk freda kulturminner, blant annet hustufter, nausttufter og gårdshauger. Steingjerder og veifar preger Røstlandets kulturlandskap. Her er en rekke verdifulle bygningsmiljøer og viktige telehistoriske anlegg, samt minner etter bosetting på fraflyttede øyer. Skomvær fyr er blant de få fredete anleggene i Lofoten. Området omfatter jordbruksarealet i hele kommunen.

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

Arbeidet er ledet av FMLA, med bistand fra en arbeidsgruppe (FMVA, FKK og Sametinget). Landbruksforum Nordland er referansegruppe. NIKU og Bioforsk har på oppdrag fra FM bidratt med innspill. FM har i hele prosessen hatt dialog med kommunen. Prosjektet tar sikte på å knytte forvaltningsplanen til kommuneplanen som retningsgivende for arealforvaltningen i området. På et informasjonsmøte med grunneierne, der også kommunen og forsøksringen deltok, var de som møtte positive, men en har ikke gått videre med grunneierkontakten foreløpig.

Planer for tiltak i området

Utfordringer: Frakt av beitedyr til øyer og holmer, samt rekruttering av nye brukere. Sårbar landbruksnæring med få gårdsbruk i drift og små enheter. Det er behov for tiltak som kan gjøre næringa mer robust i forhold til klimabetinget variasjon i grovfôravlning. Mulig behov for fellesfjøs, må i så fall tilpasses landskapet. Mht kulturminner anbefales å avgrense gjennom å velge ut prioriterte områder på Røstlandet og Skomvær (på basis av Kulturminneplan for Lofoten). Stort behov restaurering og vedlikehold av bygninger.

Reiselivet på Røst er i utvikling, flere reiselivs- og serveringsbedrifter er etablert. Stort potensial for å bruke natur- og kulturarvverdier i småskala reiseliv. Røstværingene er gode og tilpasningsdyktige mht næringsutvikling.

3.2.5 Trondenes, Troms

Trondenes i Harstad kommune	
Jordbruksregion	8. Fjordbygdene i Nordland og Troms
Landskapsregion	32. Fjordbygdene i Nordland og Troms
Områdetype	Gårdslandskap med innmark. Eldre kulturmarker og kulturminner i tilknytning til gammelt tyngdepunkt i regionen

Eng sett ned mot Laugen. Foto: Ann-Heidi Johansen

Beskrivelse av området

Området utgjør et verdifullt, tradisjonelt jordbrukslandskap med mange kulturpregete naturtyper og nasjonalt viktige kulturminner. Her er tidligere slåttemark og naturbeitemarker, skogsbeiter, tresatte hagemarker og en rik kulturlandskapssjø. Her er et artsrikt planteliv (i alt ca 200 plantearter) og dyreliv. Trondenes prestegård ble drevet som gårdsbruk til 1960-tallet, og har seinere vært i gjengroing. I og ved området finnes et stort spekter kulturminner fra flere tidsepoker: Bl.a. middelalderkirke i stein, prestegård/stiftsgård, gravrøyser fra jernalderen og store nausttufter fra vikingtid og seinere. En stor gårdshaug viser at Trondenes var storgård fra eldre jernalder og høvdinggård i vikingtid. Her er rester etter evakueringsleiren Finnmarksleiren og ruiner av tysk krigsfangeleir for russere fra siste krig.

Nasjonal registrering: Området er på nasjonal, representativ liste. Laugen landskapsvernområde inngår i området. Området begrenses til det lite endrete, tradisjonelle jordbrukslandskapet, mens bygningsmiljøene holdes utenfor. Området er på ca. 160 daa. Eier er Opplysningsvesenets fond, forvalter er Statskog SF.

Samarbeid/prosess – regionalt, med kommune og grunneiere

Arbeidsgruppen består av FMLA, FMVA, FKK og Sametinget. Det har vært kontakt med kommunen. Området utenom landskapsvernområdet har status som LNF-område. Det er realistisk å få til langsiktig skjøtsel. Sør-Troms Museum utfører oppsyn med LVO etter avtale med SNO. Museet har de siste år gjennom avtale med FM utført skjøtsel, bl.a. med beitedyr, og er i ferd med å inngå en avtale om skjøtsel av kulturminner med FK. FM og Statskog kan gjøre tilsvarende avtale for resten av området. Museet vil videre ha avtale med ulike gårdbrukere om dyrehold, slått, gjerdeoppsett osv. Det vil bli dannet en kontaktgruppe av partene med ansvar og myndighet, som vil ha faste møter.

Planer for tiltak i området

Museet har hatt spredte skjøtselstiltak siden 1980-tallet. Det er nylig laget en skjøtselplan for 5-6 delområder. utfordringer er å stoppe gjengroing (tilpassede skjøtselstiltak i hvert delområde, innleie av dyr fra bønder i Harstad) og styring av dagens bruk (sterkt press på området)

Området er Sør-Tromsregionens fremste reisemål og brukes hyppig lokalt. Status og skjøtsel vil føre til økt attraktivitet og få ringvirkninger for hele regionen. Museet skal rekonstruere en middelaldergård for å formidle datidens dagligliv. Sentralt blir tradisjonell gårdsdrift slik den har artet seg fra jernalderen og opp til vår tid.

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket

